

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Cecílie Guluškinová

**Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945
Sb. a jeho význam v právním řádu České
republiky**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.

Katedra: ústavního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): červen 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 25. 6. 2010

.....
Cecílie Guluškinová

OBSAH

OBSAH	I
ÚVOD	III
1 POJEM A POJETÍ INSTITUTU STÁTNÍHO OBČANSTVÍ	IV
1.1 POJETÍ STÁTNÍHO OBČANSTVÍ NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ.....	IV
1.2 POJETÍ STÁTNÍHO OBČANSTVÍ NA KONCI 20. STOLETÍ.....	V
1.3 STÁTNÍ OBČANSTVÍ V OHLEDU MEZINÁRODNÍM.....	VI
2. PRÁVO DOMOVSKÉ A JEHO VZTAH KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ	VII
3. PRÁVO STÁTNÍHO OBČANSTVÍ A JEHO ÚPRAVA	VIII
3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA PŘI VZNIKU ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU - 1918..	IX
3.2 ÚSTAVA 1. ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY Z ROKU 1920.....	X
3.3 ZMĚNY PLYNOUCÍ Z TZV. MNICHOVSKÉ DOHODY.....	XIII
3.4 SITUACE PO VZNIKU PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA.....	XV
4. DŮVODY PŘIJETÍ ÚSTAVNÍHO DEKRETU PREZIDENTA REPUBLIKY Č. 33/1945 SB.	XVI
4.1 MENŠINOVÁ POLITIKA ČESKOSLOVENSKA PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	XVII
4.1.1 Pařížské předměstské smlouvy.....	XVIII
4.1.2 Tzv. Malá (Minoritní) Saint-Germainská mírová smlouva.....	XVIII
4.2 NEEXISTENCE INSTITUTU EXPATRIACE V PRÁVNÍM ŘÁDU ČESKOSLOVENSKA.....	XIX
4.3 VÝVOJ ÚVAH STRAN DALŠÍHO POSTAVENÍ MENŠIN V ČESKOSLOVENSKU A ÚPRAVY JEJICH STÁTNÍHO OBČANSTVÍ.....	XXI
4.3.1 Úroveň vnitrostátní.....	XXI
4.3.2 Úroveň mezinárodní.....	XXIII
5. PŘEDMĚT PRÁVNÍ ÚPRAVY ÚSTAVNÍHO DEKRETU PREZIDENTA REPUBLIKY Č. 33/1945 SB.	XXVIII
5.1 USTANOVENÍ § 1 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXIX
5.2 USTANOVENÍ § 2 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXXII
5.3 USTANOVENÍ § 3 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXXVI
5.4 USTANOVENÍ § 4 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXXVII
5.5 USTANOVENÍ § 5 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXXVIII
5.6 USTANOVENÍ § 6 ÚSTAVNÍHO DEKRETU.....	XXXIX
6. VZTAH K JINÝM SOUVISEJÍCÍM DEKRETŮM	XXXIX
6.1 TZV. RETRIBUČNÍ DEKRETY.....	XL
6.1.1 Tzv. velký retribuční dekret.....	XLI
6.1.2 Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu.....	XLIII
6.1.3 Tzv. malý retribuční dekret.....	XLIV
6.1.4 Další speciální dekrety související s retribučními dekreti.....	XLIV
6.2 SOUVISEJÍCÍ OPATŘENÍ STRAN MAJETKU (KONFISKACE).....	XLVI
6.2.1 Úprava v případě Němců pozbývajících státní občanství ČSR dle § 1 odst. 1 a 2 a § 5 ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.....	XLVIII
6.2.2 Němci, kteří se v úředním hlášení v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Čechy nebo Slováky.....	XLVIII
6.2.3 Osoby německé národnosti, které vyhovovaly podmínkám § 2 dekretu č. 33/45 Sb.....	XLIX

6.2.4 Němci - nepostradatelní odborníci průmysloví, zemědělstí aj., kteří byli ponecháni v Československu	XLIX
6.2.5 Němci původem považující se před okupací za Čechy nebo Slováky, kteří se za okupace přihlásili k německé národnosti	L
6.2.6 Češi původem, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Němce	L
6.2.7 Smíšená manželství a společenství neoddaných osob	LI
6.2.8 Obyvatelé Hlučínska	LII
6.2.9 Majetek Německého státu, německé a maďarské strany, německých a maďarských právnických osob	LII
7. TAKZVANÉ RESTITUČNÍ ZÁKONY PO ROCE 1989 A JEJICH DŮSLEDKY PRO ČR	LIII
ZÁVĚR	LXIII
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	LXVII

ÚVOD

Moderní dějiny Československa jsou plné pravidelně přicházejících zvrátů a překvapení, stejně jako opětovných návratů k původním osvědčeným hodnotám a idejím. Dekrety prezidenta republiky, u značné části české veřejnosti chybně spojované jen s poválečným odsunem německé národnostní menšiny z Československa, pro mě vždy představovaly symbol určité národní hrdosti. Důvodem je zřejmě úroveň tehdejší politické reprezentace pramenící v prvorepublikovém vlastenectví a nadšení z budování svobodného demokratického právního státu a právního řádu. Zde vidím i inspiraci pro současnost a budoucnost České republiky.

Můj zájem o toho téma vzbudily některé mediální kauzy, které se týkaly rozsáhlého majetku šlechty, či velkých kapitálových vlastníků, kteří se během 2. světové války aktivně přihlásili k německé národnosti a podíleli se na rozbití Československa. Účelem mé práce je zorientovat se v uvedené problematice, a to s přihlédnutím k dobové i aktuální judikatuře v této oblasti.

Klíčovým pojmem Ústavního dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské (dále jen „dekret“) je institut státního občanství, jehož význam se odráží v mnoha dalších rovinách. Pro pochopení významu dekretu, důvodů jeho přijetí i postavení v právním řádu České republiky je nezbytné nejdříve analyzovat vývoj institutu státního občanství od samého počátku existence Československa, jeho změny v období 2. světové války i na ně reagující poválečnou úpravu. Ve své práci se zaměřím na toto významné a bouřlivé období jak z pohledu vnitrostátního práva, tak i v ohledu mezinárodním. Také vztahy dekretu s ústavními dekrety řešícími jiné související otázky jsou relevantní a bude jim věnována náležitá pozornost.

Dalším předmětem mého zájmu je období vzniku České republiky v 90. letech 20. století, kdy se v souvislosti s restitučním zákonodárstvím otevřela zcela nová problematika zaměstnávající dlouhodobě a nečekaně náš justiční systém vytrvalými nároky ze strany představitelů některých šlechtických rodů.

Mezidobí od února 1948 do listopadu 1989 předmětem mého zájmu naopak není. Totalitní komunistický režim absurdně převracel dosavadní hodnoty a ideje právního státu, demokracie a ochrany základních lidských práv v jejich totální karikaturu.

Hlásáním prázdných, ale lákavých proklamací, si zajistil postupně do svého výlučného držení veškerou státní moc. Vlastní občany držel jako rukojmí nemající šanci cokoliv ovlivnit nebo změnit, pokud se nechtěli dostat do přímého ohrožení vlastního zdraví a života, popř. později vykázáni na okraj společnosti s mizivou možností uplatnění svých znalostí či svého vzdělání. Výjimku, jak známo, tvořili jen osoby loajální vůči komunistické straně, odměňované výhodami za špehování a udávání svých spoluobčanů a přátel. Z toho logicky plyne, že vláda a vůbec celé řízení státu bylo v rukou těch nejhorších z nejhorších. Jak již dnes víme, tento experiment zanechal neblahé a zatím stále viditelné následky na naší společnosti, zejména v rovině morální a hodnotové. Jako jediné pozitivum této odstrašující a až zbytečně bolestné zkušenosti mých rodičů a prarodičů vnímám možnost našeho poučení se z chyb do budoucnosti. I když daný vývoj událostí po únoru 1948 mnozí správně předvídali a před ním varovali, je bohužel známo, že vlastní zkušenost je nesdělitelná. Zmíním zde jen institut odnětí státního občanství, který se dostal do československého právního řádu v roce 1949 a sloužil ke zbavení se nepohodlných občanů.

1 POJEM A POJETÍ INSTITUTU STÁTNÍHO OBČANSTVÍ

1.1 POJETÍ STÁTNÍHO OBČANSTVÍ NA ZAČÁTKU 20. STOLETÍ

Prof. Pražák pohlíží na státní občanství jako na subjektivní právo veřejné a definoval ho již na přelomu 19. a 20. stol. jako „právní svazek, jenž víže poddaného ku státu, jehož svrchované moci jest podřízen. I tu jde o svazek právní, jenž o sobě zcela nezávislý jest na faktickém poměru bydlení.“¹ V tomto pojetí, které odpovídá nazírání státu jako společenské smlouvy, je státní občanství chápáno jako právní vztah (soubor práv a povinností). Nejde tu však o nějaký jednotlivý konkrétní vztah státního občana k jinému právnímu subjektu, ale o označení celé řady možných vztahů.

Na druhou stranu je možné chápat státní občanství jako právní stav (status) v souladu s římskoprávní naukou vycházející z korporálního pojetí státu. Tedy stát jako korporace sdružuje osoby (členy korporace) v jednotku, která je právní osobou. Stejně jako jiné korporace (např. spolky) si vytvářejí své stanovy, vytváří si i stát svůj

¹ Pražák, J. Právo ústavní. Druhé vydání. Praha: Jednota právnická v Praze, 1902, s. 9.

právní řád. Na rozdíl od stanov, které jsou vydávány a platné jen pro členy daného spolku, však právní řád státu je vydáván a platí i pro jiné právní subjekty (zejména ty co pobývají na území státu). Tento rozdíl je dán existencí svrchovanosti státní, která to státu umožňuje, ale jiné právnické osoby jí nedisponují.

Představitelem tohoto pohledu na státní občanství byl prof. Weyr, jehož argumentace byla následující: „Ježto tedy stát jakožto normový subjekt svým normovým souborem (právním řádem) upravuje nejen poměry oněch povinnostních subjektů, které následkem jeho konstrukce jakožto korporace považovány jsou za jeho členy, nýbrž i jiných, vznikl pro souborné označení těchto členů zvláštní název státních občanů a pro vztah jejich ke korporaci (státu) název státní občanství. Důsledkem zmíněného korporálního pojetí státu jest pak, že za členy oné korporace, tedy státní občany, považují se zásadně toliko fyzické osoby a ne t. zv. právnické (jiné korporace, nadace a pod.)“.²

1.2 POJETÍ STÁTNÍHO OBČANSTVÍ NA KONCI 20. STOLETÍ

Od vzniku samostatné České republiky až do současnosti upravuje institut státního občanství na ústavní úrovni čl. 12 Ústavy ČR³ a čl. 42 Listiny základních práv a svobod⁴. Příslušný článek Ústavy odkazuje úpravu nabývání a pozbývání státního občanství na běžný zákon, přičemž stanoví jednoznačný zákaz zbavení občana státního občanství proti jeho vůli. Zákon, který tuto problematiku upravuje a provádí zmíněný článek Ústavy je zákon ČNR z 29. 12. 1992 č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů. Ani tento zákon, ani ústavní předpisy však nedefinují obsah institutu státního občanství, nýbrž pracují s hotovými pojmy.

Tuto definici pojmu státního občanství provedl až Ústavní soud České republiky, konkrétně se tak stalo 13. 9. 1994 ve II. bodu odůvodnění nálezu č. 207/1994 Sb.: „Z obecného hlediska lze státní občanství definovat jako časově trvalý, místně neomezený právní vztah fyzické osoby a státu, který je proti vůli fyzické osoby zpravidla

² Weyr, F. Československé právo ústavní. Praha: Melantrich, 1937, s. 294.

³ Ústava České republiky, publikovaná ve Sbírce zákonů ČR pod č. 1/1993 Sb., účinná od 1. 1. 1993

⁴ Schválená Federálním shromážděním ČSFR 9. 1. 1991, platná i účinná od 8. 2. 1991 a tehdy publikovaná s ústavním zákonem jí uvozujícím č. 23/1991 Sb. a znovu vyhlášená jako součást ústavního pořádku ČR usnesením předsednictva ČNR ve Sbírce zákonů ČR pod č. 2/1993 Sb.

nezrušitelný, na jehož základě vznikají jeho subjektům vzájemná práva a povinnosti, spočívající zejména v právu fyzické osoby na ochranu ze strany státu na jeho území i mimo ně, v právu pobytu na jeho území a na právu účasti na jeho správě veřejných záležitostí. Povinností občana je především věrnost státu, závazek k jeho obraně, výkon určitých funkcí, ke kterým je povolán, a dodržování právních předpisů státu i mimo jeho území. Konkrétní obsah státního občanství je určen zákonodárstvím jednotlivého svrchovaného státu. Je výsostným právem státu určovat podmínky, za kterých se nabývá a pozbývá státní občanství.“

1.3 STÁTNÍ OBČANSTVÍ V OHLEDU MEZINÁRODNÍM

V důsledku zásady nevměšování se do vnitřních věcí státu je státní občanství nutné chápat jako institut vnitrostátního práva, ovšem speciální povahy. Státní občanství totiž zaručuje jeho nositeli ochranu ze strany státu i mimo území tohoto státu, tedy působí nejen vnitrostátně, ale i navenek. Z toho důvodu pak je otázka státního občanství již otázkou mezinárodní, kterou je třeba řešit prostředky mezinárodního práva. Sporné otázky občanství státy řeší uzavíráním mezinárodních smluv, které však jsou závazné jen pro tyto státy jako smluvní strany, nezavazují však soukromé osoby.

Takové smlouvy se pak mohou stát součástí právního řádu tím, že jsou do něj zvláště uvedeny buď dodatečným zákonem (např. zákon č. 60/1930 Sb., o naturalizační smlouvě se Spojenými státy severoamerickými) nebo již předem daným zmocněním k bližší smluvní úpravě (např. § 19 úst. zák. č. 236/1920 Sb.) a konečně poslední možností je přizpůsobení vnitrostátního zákonodárství smluvně převzatým závazkům (např. novela zákona č.40/1993 Sb., ve znění pozdějších předpisů přijatá v důsledku podpisu a pozdější ratifikace Úmluvy o státním občanství Rady Evropy č. 74/2006 Sb.m.s.)

Snahy o zamezení nežádoucího vzniku osob bez státní příslušnosti nebo osob s dvojitým občanstvím vedly k pokusu o uzavření všeobecné dohody „Konvence o určitých otázkách ohledně sporů ze zákonů o státním občanství“ sjednána v Haagu ve dnech 13. března a 21. dubna 1930.

Další významná multilaterální mezinárodní smlouva, tedy Evropská úmluva o státním občanství, vznikla v rámci Rady Evropy, kde byla otevřena k podpisu dne 7. 11. 1997. Za Českou republiku byla podepsána dne 7. 5. 1999 a publikována pod č.

76/2004 Sb. m. s. s účinností od 1. 7. 2004. Dle čl. 10, resp. 49 písm. a) Ústavy ČR, je tato smlouva součástí právního řádu ČR s aplikační předností před zákonem.

Smlouva významně omezila volnost států na úseku úpravy otázek státního občanství. Zejména stanovila limity vnitrostátnímu právu, u nás ještě donedávna rezolutně odmítané jako odporující principu suverenity státu.⁵ Toto moderní pojetí je v souladu s vývojem a dosaženou úrovní ochrany lidských práv, dále zohledňuje i požadavek posunu k větší právní jistotě.

Dále smlouva stanovila definici státního občanství, jako právního svazku mezi osobou a státem, který v žádném případě neoznačuje etnický původ osoby.

2. PRÁVO DOMOVSKÉ A JEHO VZTAH KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ

Vznik institutu domovského práva spadá do období nástupu kapitalismu, který znamenal konec dosavadní povinnosti šlechty starat se o chudé a nemocné na svém území. Tento problém byl vyřešen přechodem povinnosti této chudinské péče na jednotlivé obce, takže v původním smyslu šlo o čistě sociální institut.

Tento institut nebyl spojen s nutným fyzickým pobytem oprávněné osoby v domovské obci a jeho platnost musela být řešena i v souvislosti se vznikem Československého státu (viz. podrobněji dále). Základní zásada domovského práva stanovila pro každého občana československého povinnost mít v některé tuzemské obci právo domovské, ovšem pouze v jediné obci. Domovské právo pak mohl mít pouze československý občan.

Oba tyto stavy a vztahy (tedy domovské právo a státní občanství) spolu dle pozitivního práva vždy nerozlučně souvisely. Prof. Weyr definuje právo domovské: „Právem domovským rozumíme určitý vztah jednotlivce k politické obci, obdobný

⁵ Již od dob tzv. první republiky existují spory ohledně chápání možnosti státu udělovat státní občanství. Prvorepublikové soudy byly názoru, že akt udělení st. občanství, je pouze milostí státu a neexistuje na něj právní nárok. Proto se zamítavé žádosti o st. obč. ani neodůvodňovaly. Tento postoj a podobnou praxi následovalo i Ministerstvo vnitra, které ještě donedávna zamítavé žádosti odůvodňovalo prostým sdělením, že na st. obč. není právní nárok a to ani při splnění všech zákonných podmínek nutných pro jeho udělení. Teprve až judikatura, v podobě rozsudku Nejvyššího správního soudu z roku 2002, stanovila povinnost řádného a dostatečného odůvodňování zamítavých rozhodnutí.

vztahu jednotlivců (státních občanů) ke státu. Vzhledem k této obci nazývají se domovskými příslušníky.⁶

Právní úprava domovského práva byla přijata nejdříve v rakouských zemích roku 1849 a v zemích uherských pak roku 1871. Následoval domovský zákon z 3. 12. 1863 č. 105, který byl novelizován zákonem. č. 222 z roku 1896. V této podobě byla úprava převzata i do právního řádu Československé republiky a zrušena byla až k 31.12 1948 (zákon č.174/1948 Sb.). Ačkoliv sociální aspekt domovského práva prakticky zanikl po přijetí zvláštních zákonů v oblasti sociálního zabezpečení,⁷ měl tento institut zásadní vliv na úpravu státoobčanskou.

Dokladem domovské příslušnosti byl domovský list, který po určitou dobu sloužil i jako cestovní doklad. Údaj o domovském právu se však uváděl i v jiných veřejných listinách (např. v rodných, oddacích a úmrtních listech, na školních vysvědčeních, v policejních pobytových přihláškách atd.). Významné zdroje informací o domovském právu představují též archivované záznamy z jednání zastupitelstev obcí. Právě na těchto jednáních se rozhodovalo o tom, jakým konkrétním způsobem bude případně péče o domovského příslušníka zajištěna. Postup byl většinou takový, že se rozložila povinnost péče mezi bohatší příslušníky obce (např. kdo bude zajišťovat ubytování, kdo výživu, kdo ošacení domovského příslušníka atd.).

Domovský zákon též (konkrétně v § 26) uvádí jako potřebnou podmínku poskytnutí péče chudým ze strany obce neschopnost příslušníka si zajistit výživu vlastními silami. Tedy rozhodující vliv hrála schopnost nebo neschopnost dané osoby pracovat. Pokud se např. zjistilo, že osoba hlásící se o chudinskou podporu pouze nemá vůli pracovat a její pracovní schopnost není dotčena, pak bylo přípustné i použití donucovacích prostředků směřujících k setrvání takového příslušníka ve vhodné práci.

3. PRÁVO STÁTNÍHO OBČANSTVÍ A JEHO ÚPRAVA

Právo státního občanství je čistě právem veřejným. Přesto po vzoru římského práva (které považovalo všechny poměry státu za poměry soukromoprávní) zařadilo

⁶ Weyr, F. Československé právo ústavní. Praha: Melantrich, 1937, s. 302.

⁷ Např. zákon č. 268/1919 Sb., o povinném nemocenském pojištění všech účastníků námezdního zaměstnaneckého poměru.

dřívější zákonodárství úpravu otázek státního občanství do všeobecného občanského zákoníku. Toto pojetí však bylo postupně opuštěno a státní občanství se upravuje samostatnými zákony.

Subjektem práva státního občanství může být jen fyzická osoba a není tedy možné, aby jako v některých jiných státech, se ho účastnily i osoby právnické.

Objektem práva státního občanství je stát jako jednotný celistvý územní útvar.

3.1 PRÁVNÍ ÚPRAVA PŘI VZNIKU ČESKOSLOVENSKEHO STÁTU - 1918

Se vznikem Československého státu v říjnu roku 1918 vzniklo i samostatné československé občanství. Základem československé ústavnosti a zdrojem veškerého pozdějšího zákonodárství byl zákon č. 11 z 28. 10. 1918, o zřízení samostatného státu československého.

Tento zákon, označovaný též jako recepční norma, stvrdil prozatímní platnost dosavadních zemských a říšských předpisů, tehdy již neexistující monarchie Rakousko-Uherské, na československém území. Tato recepce se týkala i oblasti práv národnostních a jazykových, se kterými souvisí i otázka úpravy státního občanství, která byla rovněž založena na platném stavu v monarchii, včetně právního dualismu.

Jak jsem již výše zmínila, státní občanství bylo dle § 2 zák. č. 105 ř.z.n. ze dne 3. 12. 1863 a § 5 uher. zák. č. XXII. z r. 1866 úzce spjato s domovským právem fyzické osoby. První právní úprava, kterou bylo stanoveno, kdo se stal československým státním občanem ke dni 28. 10. 1918, byla dána Oběžníkem ministerstva vnitra ze dne 24. 5. 1919 č. 21419. Československým státním občanem se stal ten, kdo měl dne 28. 10. 1918 domovské právo v obci, nad níž vykonával právo svrchovanosti československý stát. Uplatněn byl tedy princip *ius soli*, který k přiznání občanského statutu vyžadoval usedlost člověka na určitém místě, nikoliv jeho národnost, jazyk nebo etnický původ. Nicméně je třeba zmínit, že domovské právo v určité obci nevyžadovalo trvalou přítomnost v této obci, nicméně bylo významným znakem pro evidenci osob při neexistenci pobytové evidence obyvatel.

Tato právní úprava byla následně modifikována mírovými smlouvami ukončujícími první světovou válku, ve kterých byly mj. vysloveny zásady, podle nichž měli být přiděleni dosavadní občané němečtí, rakouští a uherští nově vzniklým státním

celkům. Tyto smlouvy též obsahovaly závazek smluvních stran, že jejich ustanovení budou pojata do právních řádů států jako ústavní zákony.

Tento závazek byl splněn a závěry mírových smluv se staly následně součástí ústavního zákona č. 236/1920 Sb., kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabytí a pozbytí státního občanství a práva domovského.

3.2 ÚSTAVA 1. ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY Z ROKU 1920

První celková a definitivní ústava Československé republiky byla přijata 29. 2. 1920, publikovaná ve Sbírce zákonů a nařízení státu československého pod č. 121. Tato ústavní listina stanovila ve svém § 4: „Státní občanství v Československé republice je jediné a jednotné. Podmínky nabytí, účinků a zániku státního občanství Československé republiky určuje zákon.“ Tímto zákonem (tedy základní normou o státním občanství a též o právu domovském) se stal již výše uvedený ústavní zákon z 9. 4. 1920, č. 236, kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabytí a pozbytí státního občanství v republice Československé.

V § 1 a v § 4 – 12 tohoto ústavního zákona byly vymezeny podmínky, za nichž se bývalí občané Rakouska-Uherska a Německé říše stávají československými občany a dále byly vymezeny podmínky opce⁸ pro československé občanství, resp. prohlášení o vzdání se československého občanství. Nejpočetnější skupina fyzických osob, dosavadních občanů rakousko-uherských, se stala československými občany na základě nepřetržitě domovského práva nejpozději od 1. 1. 1910 v některé obci, která se stala součástí Československa. Domovské právo přitom nemuselo být stále ve stejné obci, ale podmínka pro nabytí československého občanství byla splněna, pokud domovské právo bylo nepřetržitě v obcích, které se staly součástí Československa. U státních občanů Německé říše nebylo možné spojit nabytí československého občanství s domovským právem, protože v Německé říši institut domovského práva neexistoval. Proto u německých občanů bylo nabytí státního občanství spojeno s řádným bydlištěm na území, která připadla od Německé říše k Československu. Od Německé říše připadlo na základě mírové smlouvy uzavřené ve Versailles⁹ území Hlučínska (bývalý politický okres Hlučín).

⁸ Opce se rozumí obecně oprávnění fyzické osoby určit projevem vlastní vůle poměr příslušnosti ke státu.

⁹ Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Německem, podepsaná ve Versailles 28. 6. 1919, č. 217/1921 Sb.

V § 2 ústavního zákona o státním občanství pak byla zakotvena vyvratitelná právní domněnka, že osoby, které se narodily nebo narodí na území Československa, jsou československými občany, není-li prokázáno, že narozením nabyly jiné státní občanství. Jedná se o vyvratitelnou domněnku, která platí do té doby, dokud není prokázáno jiné státní občanství takové osoby (obdobné ustanovení je také ve dvoustranných smlouvách, čl. 5 Brněnské smlouvy a čl. 6 smlouvy s Německem). Toto ustanovení, které mělo být podpůrnou právní úpravou k nabytí československého státního občanství po vzniku Československa, se však vztahovalo i do budoucnosti a byl tak v našem právním řádu zakotven způsob nabytí československého občanství narozením na území Československa, avšak docházelo k tomu pouze tehdy, pokud u takové osoby nebylo možné prokázat, že nabyla jiné státní občanství. Podle mého názoru tak šlo o velmi moderní ustanovení, které směřovalo k zamezení vzniku apatridity.¹⁰ Nicméně vzhledem k tomu, že šlo o vyvratitelnou domněnku nabytí státního občanství československého, bylo možné, aby i taková osoba např. požádala o udělení československého občanství, tak aby v budoucnu nebylo možné zpochybnit existenci jejího československého občanství, kdy by nějakým důkazem byla vyvrácena domněnka jejího československého občanství. Stejně platilo i o nalezcích, tedy osobách, jejichž původ není znám.

V § 3 ústavního zákona o státním občanství pak bylo výslovně uvedeno, že dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství, pokud se tímto ústavním zákonem nemění, zůstávají v platnosti. Toto ustanovení bylo potvrzením zásady vyslovené již v tzv. recepční normě (č. 11/1918 Sb. z. a n.). V oblasti státoobčanské to tedy byly předpisy, které upravovaly nabývání a pozbývání občanství rakouského a uherského. Právní dualismus, který byl důsledkem Rakousko-Uherského vyrovnání, však vedl k tomu, že jiné právní předpisy platily v zemích předlitavských (tedy i v Čechách a na Moravě) a jiné v Uhersku (tedy i na Slovensku). Ve stručnosti zmiňuji, že se jednalo o příslušná ustanovení obecného občanského zákoníku z roku 1811 (§ 28 – 32), císařský patent č. 946, dekret Dvorské kanceláře č. 2595 z roku 1833, sb. pol. zák. sv. 61, č. 20 – cizinka nabývala československé státní občanství uzavřením manželství s československým státním občanem, vystěhovalecký patent č. 2557 z roku 1832, sb. pol. zák. sv. 61 č. 34 a č. 122 – pozbytí československého občanství

¹⁰ apatridita= bezdomovství, apatrida=osoba bez státní příslušnosti

vystěhováním do ciziny a pozbytí československého občanství, jestliže se československá občanka provdala za cizince nebo apatridu, pro území Slovenska a Podkarpatské Rusi zákonný čl. L z roku 1879.

V § 13 ústavního zákona o státním občanství se pak výslovně stanovilo, že i dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání domovského práva, pokud se ústavním zákonem nemění, zůstávají v platnosti. Pro povinnost obce přijímat do svazku obecního bylo výslovně uvedeno, že na bývalém uherském území platí ustanovení zákona č. 222 ze dne 5. 12. 1896.

Dále je třeba připomenout ustanovení § 17 ústavního zákona o státním občanství, podle něhož členové rodu Habsbursko-Lotrinského nemohou nabývat státního občanství a práva domovského v území Československé republiky. Dřívější jejich státní občanství a právo domovské v této republice zaniká. Příslušníci uvedeného šlechtického rodu se tak nemohli stát státními občany československými, i když měli domovské právo nepřetržitě, nejpozději od 1. 1. 1910 v obci, která se stala součástí republiky československé.

Konečně pak ustanovení § 19 ústavního zákona o státním občanství sloužilo jako zmocňovací ustanovení pro vládu k tomu, aby k provedení tohoto ústavního zákona se dohodla o podrobnostech s vládami států, jichž se týká. Na základě tohoto zmocnění byly pak uzavřeny následující dvoustranné smlouvy:

Smlouva mezi republikou Československou a Rakouskou ze dne 7. 6. 1920 č. 107/1921 Sb.z. a n. (tzv. Brněnská smlouva – vzhledem k jejímu podpisu v Brně),

Smlouva mezi republikou Československou a říší Německou ze dne 29. 6. 1920 č. 308/1922 Sb.z. a n.,

Smlouva mezi republikou Československou a republikou Polskou ze dne 23. 4. 1925 č. 56/1926 Sb.z. a n.,

Rozhodnutí konference velvyslanců v Paříži o Těšínsku, Oravě a Spiši z 28. 7. 1920 č. 20/1925 Sb.z. a n., které sice bylo výrokem mocností spojených a sdružených, avšak vydaným na podkladě dohody vlád polské a československé ve Spaa dne 10. 7. 1920.

3.3 ZMĚNY PLYNOUCÍ Z TZV. MNICHOVSKÉ DOHODY

Mnichovská dohoda¹¹ byla zásadním diskontinuitním zvratem ve vývoji dosavadního demokratického právního řádu Československé republiky. Stalo se tak navzdory již vytvořenému evropskému systému kolektivní obrany, jehož Československo bylo součástí. Účast na mírových smlouvách versailleského systému a z ní plynoucí garance státních hranic a státního území, zejména ze strany Velké Británie a Francie, ukázala se tedy jako naprosto zbytečná, podobně jako členství Československa ve Společnosti národů.

Československo jednoznačně nebylo subjektem Mnichovské dohody, pouze jejím objektem. Nehledě tedy k protiústavnosti přijetí takové dohody na úrovni vnitrostátní, i z pohledu mezinárodního práva by neplatnost této dohody mohl těžko někdo zpochybnit.

Dohoda nařizovala Československu odstoupit Německu značnou část svého státního území (cca 1/3 území republiky). Dlouhodobé snahy německé zahraniční politiky o destabilizaci Československa, prostřednictvím početné německé menšiny zde žijící, tak došly naplnění. Vyklizení těchto území mělo proběhnout ihned, tedy v časovém intervalu od 1. 10. 1938 do 10. 10. 1938, a dále do 3 měsíců měl být vyřešen i údajný problém polské a maďarské menšiny.

Princip německé zahraniční politiky byl tedy jasný. Prostřednictvím masivní mediální kampaně namířené proti Československu vyvolat dojem útisku a nedostatečně zajištěné ochrany německé menšiny. Rovněž agresivní propagandou směřující k německému obyvatelstvu žijícímu v Říši, ale hlavně mimo ni, bylo docíleno postupně loajality tohoto obyvatelstva k Německé říši, namísto loajality vůči národním státům, jejichž občany toto německé obyvatelstvo bylo.

Někteří autoři uvádí právě tyto argumenty, hlášené německým nacionalistickým hnutím, jako jednu z příčin následujícího vývoje vedoucího až k 2. světové válce. S tímto názorem se však neztotožňuji a nechápu ho. Úroveň ochrany menšin v meziválečném Československu, včetně podílu příslušníků těchto menšin na státní

¹¹ Znamenala rozhodnutí představitelů 4 hlavních evropských velmocí, tj. Velké Británie (Chamberlain), Francie (Daladier), Německa (Hitler) a Itálie (Mussolini), které se týkalo jiného suverénního státu a jeho státního území, tedy Československé republiky. Uzavřena 29. 9. 1938, Československu dána na vědomí 30. 9. 1938.

moci, byla objektivně vyšší a velkorysejší než ve většině evropských států, a to i včetně hlavního jejího kritika – Německa.

Dalším dílem německé zahraniční politiky bylo vytvoření pojmu německá národní skupina, jako protikladu pojmu menšina. Jen tak bylo možné obejít požadavek loajality¹² národnostní menšiny ke státu, jehož ochrany se dožaduje, jako nezbytný předpoklad poskytnutí této ochrany daným státem. Německá národní skupina tak byla loajální k Německu a snaha rozbít okolní státy jejím prostřednictvím byla evidentní. Zejména Sudetoněmecká strana, v čele s K. Henleinem a K. H. Frankem, jako politická představitelka německého národa, byla podporována politicky i finančně z Německa. Za politického představitele slovenského národa byla od roku 1938 považována Hlinkova slovenská lidová strana, později reprezentovaná J. Tisem a K. Sidorem.

Na Mnichovskou dohodu navazovala a k jejímu provedení byla uzavřena dne 20. 11. 1938 Smlouva mezi Československou republikou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce č. 300/1938 Sb. z. a n. Posléze dle vládního nařízení č. 301/1938 Sb. z. a n. nabyla i vnitrostátní účinnost. Touto smlouvou bylo vyřešeno státní občanství všech Němců, kteří žili na odtrženém území a části Němců žijících ve vnitrozemí, kteří mohli využít práva opce. Rozhodným okamžikem pro stanovení státní příslušnosti se stal 10. říjen 1938. Českoslovenští občané německé národnosti, kteří měli tento den své bydliště nebo domovské právo v některé obci připojené k Německu, nabyli k tomuto dni německou státní příslušnost a pozbyli zároveň československé občanství. Stejně tak českoslovenští občané německé národnosti žijící mimo bývalé československé území (např. v Rakousku). Ostatní českoslovenští občané německé národnosti, kteří žili ve vnitrozemí, mohli využít práva opce, která pak byla neodvolatelná. Manželka nemohla nabýt německou státní příslušnost, pokud ji nenabyl i její manžel. Tak byl splněn požadavek většiny československých Němců, vyjádřený v září 1938 Henleinem: „Heim ins Reich“ (Domů do Říše).

Problematiku maďarských československých státních příslušníků upravila Smlouva mezi Československou republikou a Maďarskem o úpravě otázek státního občanství a opce, ze dne 18. února 1939, č. 43 Sb. z. a n.

¹² Tuto loajalitu předpokládaly již tzv. menšinové smlouvy uzavřené po 1. světové válce.

3.4 SITUACE PO VZNIKU PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Vznikem Protektorátu Čechy a Morava, který byl zřízen Výnosem¹³ německého vůdce a říšského kancléře A. Hitlera ze dne 16. 3. 1939, byla dokončena okupace českých zemí započatá již zmíněnou Mnichovskou dohodou.

Závazek Německa respektovat touto dohodou nově vytvořené hranice, tak Německo jednostranně porušilo.

Dle výnosu obyvatelé Protektorátu, kteří byli příslušníky německého národa, se stali německými státními příslušníky, kterým náležela kromě všech práv příslušníků Protektorátu, navíc práva německých státních příslušníků a nepodléhali protektorátním předpisům ani úřadům. Ostatní obyvatelé Čech a Moravy se stali příslušníky Protektorátu Čechy a Morava.

V dubnu 1939 pak byla stanovena říšským ministrem vnitra¹⁴ německá státní příslušnost i dalších osob. A to česko-slovenských státních příslušníků německé národnosti, kteří měli 10. 10. 1938 domovské právo v některé obci v bývalých zemích České nebo Moravskoslezské, s účinností od 16. 3. 1939. To za podmínky, že německou příslušnost už nenabyli na základě smlouvy č. 300/1938 Sb. z. a n.

Státní příslušnost československých státních občanů upravovaly i další předpisy německých a maďarských okupantů, vydávané hlavně ve formě nařízení. Bylo to jednak nařízení upravující otázky státní příslušnosti oproti Protektorátu Čechy a Morava z 6. června 1941¹⁵, dále nařízení týkající se území Těšínska - o německých národnostních listinách (Volkslistách) a státní příslušnosti v přivtělených východních oblastech ze dne 4. března 1941¹⁶, a nařízení o oduznání státní příslušnosti Protektorátu Čechy a Morava¹⁷. Za zmínku stojí i zákonný článek VI/1939 o připojení Karpatské Ukrajiny k území Maďarska z 23. června 1939.

¹³ Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, publikován pod č. 75/1939 Sb. z. a n., čl. 2.

¹⁴ Nařízení ze dne 20. dubna 1939, Říš. zák. I., str. 815, o nabývání německé státní příslušnosti dřívějšími československými státními příslušníky německé národnosti (Věstník říš. protektora č. 8 z roku 1939).

¹⁵ Říš. zák. I., str. 308 (oběžník ministerstva vnitra z 16. května 1940, č. A-4600-15/5-40-7).

¹⁶ Říš. zák. I., str. 118.

¹⁷ Ze dne 3. října 1939, říš. zák. I., str. 1997.

Německé předpisy rozlišovaly ještě třetí kategorii osob, tedy říšské občany dle zák. o říšském občanství z 15. 9. 1935. Pouze jim pak byl zaručen výkon a uplatnění plných politických práv. Kritéria říšského občanství byla dvě. Jednak příslušnost k německé nebo příbuzné krvi, dále určité chování dokazující ochotu a způsobilost věrně sloužit německému národu a Říši.

Zatímco tedy v bývalém Československu byla státní příslušnost vázána na domovské právo jednotlivce (a základní ideou byla rovnost všech občanů), v německé právní úpravě to bylo právo krve (původu).

Německými rasovými předpisy tak byla do praxe uvedena hierarchizace jednotlivých národů a teorie panské rasy, které měly ostatní podřadné národy sloužit. Na nejnižší úrovni této absurdní hierarchie stanuli příslušníci židovského národa, následováni romským obyvatelstvem s podobně tragickým osudem, končícím deportacemi do vyhlazovacích táborů, jejichž jediný účel byl jasný. Nejprve byly tyto osoby shromažďovány zejména v koncentračním táboře v Terezíně na našem území, event. v jiných pracovních táborech (např. Lety u Písku). Obligatorním důsledkem nuceného odchodu osoby do těchto táborů byl zánik protektorátního občanství a ztráta veškerého majetku.¹⁸ Tato germanizační opatření se týkala i některého českého majetku fyzických osob i organizací, jehož hodnota činila dle některých odhadů již v březnu 1941 deset miliard korun.

Pro úplnost uvádím ještě nařízení protektorátní vlády č. 19/1940 Sb. z. a n., o protektorátní příslušnosti, z 11. ledna 1940, které určilo příslušnost Protektorátu ke dni 16. 3. 1939 a to na základě domovské příslušnosti.

4. DŮVODY PŘIJETÍ ÚSTAVNÍHO DEKRETU PREZIDENTA REPUBLIKY Č. 33/1945 SB.

Důvodová zpráva k osnově dekretu o pozbytí státního občanství ze dne 17. 8. 1944 celkem výstižně shrnuje:¹⁹ „V době, kdy Československá republika byla zvýšenou měrou ohrožena násilnickou politikou sousedního nacistického Německa a

¹⁸ Říšské nařízení o ztrátě protektorátní příslušnosti z 2. 11. 1942 stanovilo ztrátu protektorátní příslušnosti, pokud má žid své obvyklé místo pobytu v cizině.

¹⁹ Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, Dokumenty, ÚSD Doplněk, Brno 2002, s. 356

revizionistickou politikou Maďarska, tj. již od počátku roku 1938 a snad i dříve, většina německého a maďarského obyvatelstva republiky postavila se na stranu nepřátel státu nejdříve předstíraným domáháním se rozšíření menšinových práv, později otevřeně se stala předvojem invazních armád německých a maďarských. Po 15. březnu 1939, kdy obsazení zemí České a Moravskoslezské bylo provedeno za účinné podpory politických a ozbrojených organizací našich Němců, všichni Němci bez rozdílu domovské příslušnosti byli Německou říší uznáni za německé státní příslušníky a většina se k této nové státní příslušnosti radostně přihlásila. Stejně tomu bylo při obsazování odtržených částí Slovenska maďarskými vojsky.“

4.1 MENŠINOVÁ POLITIKA ČESKOSLOVENSKA PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

Účast československé vlády na mírových jednáních v Paříži i účast Československa na mírových smlouvách tzv. versailleského systému završila proces mezinárodního uznání suverenity Československého státu.

Pařížská mírová konference začala 18. 1. 1919²⁰ a trvala s několika přestávkami až do 21. 1. 1920. Jejím výsledkem bylo, kromě ustanovení založení Společnosti národů, také přijetí již zmíněných mírových smluv zakládajících nové uspořádání a rozvržení sil zejména v rámci evropského prostoru.

Na základě mírového programu²¹ byly pak s poraženými státy uzavřeny Pařížské předměstské smlouvy, přičemž každá smlouva nesla název pařížského předměstí, kde byla podepsána. Význam pro Československo měly z těchto celkem pěti smluv pouze smlouvy uzavřené s Německem, Rakouskem a Maďarskem, kterými byly primárně určeny státní hranice československého státního území, jehož ochranu smluvní státy garantovaly dle čl. 10 Paktu o Společnosti národů.

Zvláštní význam měla i smlouva uzavřená s Československem, mimo jiné zavazující k ochraně menšinových národů obývajících československé území a také na tuto smlouvu navazující dvoustranné mezinárodní smlouvy uzavřené vždy mezi Československem a dotčeným státem (viz. str. XI).

Podrobněji tuto problematiku rozvádím v dalších bodech.

²⁰ Šlo o mezinárodní konferenci pořádanou pěti hlavními vítěznými velmocemi (tedy USA, Francie, Anglie, Itálie a Japonsko), které se zúčastnilo i velké množství dalších států (např. i Československo) hájících zde však jen zvláštní zájmy omezené na záležitosti týkající se jen těchto zemí.

²¹ Přednesen v Kongresu USA dne 8. 1. 1918, prezidentem Wilsonem.

4.1.1 Pařížské předměstské smlouvy

Nejdříve byla uzavřena Versailleská mírová smlouva s Německem,²² v jejímž důsledku získalo Československo území Hlučínska.

Také tzv. Velká Saint-Germainská mírová smlouva s Rakouskem²³ rozšiřovala československé státní území, a to o Vitorazsko a Valčicko a potvrzovala rozpad Rakouska-Uherska na nástupnické státy.

Trianonská mírová smlouva s Maďarskem²⁴ pak určila společnou hranici mezi Maďarskem a Československem. Také stanovila rozsáhlé územní ztráty ve výši 70% maďarského území, z toho ve prospěch Československa přešlo území Slovenska.

Mírové smlouvy vyjádřily zásadu, že bývalí občané němečtí, rakouští a uherští mají být přiděleni nově vzniklým státním celkům, tedy i Československu. Na jeho nově vzniklém státním území se tak ocitla řada národů, které byly v menšině oproti většinovému národu Čechoslováků. Nejpočetnější národnostní menšinu tvořili v Čechách Němci, u nichž se od začátku projevovaly snahy o odtržení německých oblastí od Československa k Německu. Podobná situace byla na Slovensku s maďarskou menšinou.

4.1.2 Tzv. Malá (Minoritní) Saint-Germainská mírová smlouva

Přesný název této smlouvy je Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Československem,²⁵ ze dne 10. 9. 1919. Obsahem smlouvy byl především závazek ochrany národnostních menšin obývajících československé území a také byla uznána pravomoc dozoru orgánů Společnosti národů na dodržování závazků.

Protože později bylo rozhodnuto i o začlenění Podkarpatské Rusi do Československa, bylo toto rozhodnutí vtěleno do zvláštního ustanovení této smlouvy. S tím souvisel závazek Československa vytvořit z Rusi autonomní jednotku, zastoupenou i zvláštním sněmem, nicméně nebyla stanovena žádná lhůta k provedení autonomie, ani případné sankce za její nenaplnění.

²² Přesný název zní Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Německem, z 28. 6. 1919, č. 217/1921 Sb. z. a n.

²³ Neboli Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Rakouskem, z 10. 9. 1919, č. 507/1921 Sb. z. a n.

²⁴ Tedy Mírová smlouva mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Maďarskem, z 4. 6. 1920, č. 102/1922 Sb. z. a n.

²⁵ č. 508/1921 Sb. z. a n.

Vnitrostátní závaznosti smlouvy bylo dosaženo zapracováním jejích ustanovení do 6. Hlavy Ústavní listiny z roku 1920, věnované ochraně menšin národních, náboženských a rasových.

Příslušníkům menšinových národů v Československu byla garantována individuální rovnost s ostatním obyvatelstvem. Tedy rovnost před zákonem a rovnost v zakládání, řízení a správě humanitárních institucí, ve svobodném užívání svého jazyka i výkonu svého náboženství, taktéž rovnost používání občanských a politických práv, bez ohledu na jazyk, rasu nebo náboženství.

Velkorysý přístup státu šel však ještě dále a stanovil si povinnost pozitivního plnění ze státního rozpočtu nebo i z rozpočtů jiných veřejných institucí k zajištění nároků menšin, daných Ústavou a tzv. jazykovým zákonem. Tento zákon, přijatý na základě § 129 Ústavy²⁶, č. 122/1920 Sb. z. a n., jímž se stanoví zásady jazykového práva v republice Československé, prohlásil jazyk československý státním a oficiálním jazykem republiky Československé. Kromě toho však v zákoně byla vyjádřena zásada umožnit užívání jazyka příslušné menšiny v úředním a soudním styku a nárok na přiměřenou příležitost k veřejnému vyučování ve vlastní řeči. Podmínkou byl jen podíl menšiny na obyvatelstvu určitého soudního okresu ve výši alespoň 20 %.

4.2 NEEEXISTENCE INSTITUTU EXPATRIACE V PRÁVNÍM ŘÁDU ČESKOSLOVENSKA

Ačkoliv institut expatriace²⁷ nežádoucích živlů je obsažen, jako samozřejmá součást, v právních řádech většiny států, v právním řádu Československé republiky uzákoněn nebyl.

Pro to, aby stát zbavil vlastního občana státního občanství existovaly v různých státech odlišné důvody. Těmito důvody mohou být udělení státního občanství jiným státem, služba v cizím vojsku, podvod, nelojálnost a dokonce i pouhý špatný charakter (např. Austrálie, Kanada, Kolumbie, Mexiko, Ekvádor, Haiti, Velká Británie, Belgie, Itálie, Německo atd.). Dále také zaměstnání v civilních nebo vojenských službách cizí

²⁶ Ustanovení § 129 Ústavní listiny přenechalo úpravu jazykového práva zvláštnímu zákonu, který byl zároveň prohlášen za součást této Ústavní listiny.

²⁷ = vypovězení, vystěhování ze státu

vlády, stejně jako přijetí vyznamenání od ní bez svolení vlastní vlády (např. Brazílie, Francie, Dánsko, Itálie, Maďarsko, Německo, Polsko aj.).

Ještě před začátkem 2. světové války byla snaha o úpravu dané problematiky patrná v podobě osnovy zákona, předložené poslanecké sněmovně koncem března roku 1938. Tato osnova navrhovala expatriaci jednak k odstranění duplicity státního občanství, pokud nabyt československý občan jiné státní příslušnosti. Dalším důvodem expatriace pak mělo být jednání v rozporu s povinnostmi státního občana. V důsledku dalšího vývoje však již k přijetí tohoto zákona nedošlo.

Dle obecných zásad mezinárodního práva nelze zbavit vlastního občana státního občanství a vypovědět ho ze státního území, stejně tak odsun bezdomovce²⁸ do jiného státu nebyl přípustný. Ovšem princip kontinuity právního řádu Československa prosazovaný téměř od počátku války domácím odbojem i prezidentem Benešem, spolu s poválečným návratem k předmnichovským hranicím, měl určité důsledky právě v této oblasti. V souladu s tímto principem bylo nutno mimo jiné vymezit právní předpisy, které budou a které nebudou platným právem Československa. Zásadně jím budou právní předpisy vydané ze svobodné vůle československého lidu a naopak jím nebudou právní předpisy nacistické a pomnichovské, tedy ani ty předpisy, které měnily státní občanství původně československých občanů ve prospěch německé státní příslušnosti. Tak stanovil v srpnu 1944 Ústavní dekret prezidenta republiky o obnovení právního pořádku.²⁹ Pokud tedy německé naturalizační akty nebyly platným právem, státní občanství československé by zůstalo u všech osob zachováno a znamenalo by to vystěhovat ze státu kolem milionu vlastních státních příslušníků, zbavit je nyní státního občanství a to bez odpovídajícího paralelního aktu dotčeného státu, který by je prohlásil za příslušníky tohoto cizího státu.

Tento problém mohl být vyřešen jen prostřednictvím výjimečného uznání naturalizačních aktů Německa a Maďarska, ze svobodné vůle československé vlády, která tak akceptovala zánik československého občanství těchto příslušníků a zároveň získání státní příslušnosti cizího státu v době okupace, tedy podle předpisů okupační moci, které byly jako celek prohlášeny za neplatné.

²⁸ = osoba bez státní příslušnosti

²⁹ č. 11 Úředního věstníku z 3. 8. 1944, na území republiky novelizován a později vyhlášen zák. č. 12/1946 Sb.

Proto bylo nezbytné zvláštním dekretem upravit samostatně problematiku státního občanství, vzhledem k plánovanému transferu obyvatel, tak aby se nepřičila mezinárodně-právním zásadám.

4.3 VÝVOJ ÚVAH STRAN DALŠÍHO POSTAVENÍ MENŠIN V ČESKOSLOVENSKU A ÚPRAVY JEJICH STÁTNÍHO OBČANSTVÍ

4.3.1 Úroveň vnitrostátní

Základem úvah o budoucím postavení menšin na našem území po 2. světové válce je otázka odsunu, neboli transferu příslušníků těchto menšin z Československa i z dalších evropských států, kde se jejich existence ukázala být nebezpečnou pro dlouhodobě udržitelný mír v Evropě. Hořká zkušenost zdůvodnila jasně potřebu ústupu od prvorepublikové minoritní politiky a návratu k homogenním národním státům, jako záruce stability. Z uvedeného plynoucí potřeba transferu obyvatel nebyla v zásadě předmětem sporu, neboť ohledně nutnosti jeho provedení panovala všeobecná shoda. Rozdílné názory se týkaly pouze rozsahu provedení transferu a související úpravy státního občanství příslušníků menšin.

První návrh ústavního dekretu o zániku státního občanství vypracovalo exilové ministerstvo vnitra a spolu s žádostí o stanovisko a připomínky byl předložen exilové vládě dne 9. 6. 1943 ministrem vnitra Slávikem.

Vyjádřit se k návrhu dekretu odmítlo tehdy ministerstvo pro hospodářskou obnovu, zemědělství a též spravedlnosti, vzhledem k dosud neznámému postoji vlády k řešení německé otázky.

Meziministerské připomínkové řízení ukázalo rozpory ve dvou základních oblastech. Jednak to byla otázka rozsahu působení dekretu, neboli velikost skupiny osob, které ztráta státního občanství postihne. Druhá zásadní otázka se týkala doby, od kdy má ztráta československé příslušnosti nastat.

Zmíněný návrh ministerstva vnitra představoval mírnější variantu úpravy. Důvodem pro ztrátu československého občanství bylo nabytí státní příslušnosti nepřátelského státu v době obsazení československého státního území tímto nepřátelským státem a dále konkrétní vztah osoby k nepřátelskému státu. Důkazní břemeno leží na straně rozhodujícího úřadu, který by musel dokázat, že se někdo choval způsobem stanoveným v dekretu. Tento přístup sdílela, až na věcné připomínky

k jednotlivým bodům, i Kancelář prezidenta republiky a většina ministerstev, kromě Ministerstva národní obrany a Ministerstva financí, jejichž navrhované řešení bylo přesně opačné a značně radikálnější.

Tento alternativní návrh z 22. 9. 1944 byl dílem jednání diskusní skupiny vládních úředníků v Československém studijním ústavu, za účasti zástupců ministerstva financí, národní obrany, spravedlnosti a zemědělství. Požadavek ztráty československé příslušnosti přímo ze zákona u všech osob, které získaly příslušnost německou nebo maďarskou byl pochopitelný v kontextu doby, také administrativně by byl méně zatěžující pro československé úřady. Následná možnost požádat o navrácení československého občanství v 6-ti měsíční lhůtě od účinnosti dekretu je totiž vázána nejen prokázáním věrnosti Československu, ale navíc je důkazní břemeno přeneseno z úřadu na žadatele. Nežádoucí je však úprava menšinové politiky, což by návrh ve svém důsledku znamenal, na vnitrostátní úrovni, bez spolupráce a dohody s dotčenými státy, jak je v oblasti úpravy menšinové politiky s ohledem na její povahu obvyklé.

Pokud jde o druhou spornou otázku, tedy určení časového okamžiku, ke kterému nastane ztráta občanství, návrh ministerstva vnitra tento okamžik spojuje se vstupem připravovaného dekretu v účinnost. Kancelář prezidenta republiky ve svém důvěrném stanovisku z 9. 7. 1943 upozornila na možná úskalí tohoto přístupu a k jejich zamezení navrhuje spojit účinky dekretu až s časovým okamžikem rozhodnutí příslušného úřadu o státním občanství konkrétní osoby.

Tyto střety byly dále projednávány zejména na schůzích vlády v průběhu listopadu 1944, s výsledkem schválené kompromisní osnovy dekretu. Další postup ve věci svěčila pak vláda komitétu ministrů.³⁰ Proces přijímání dekretu nebyl však již v Londýně dokončen.

To bylo úkolem až poválečné vlády. Již koncem války probíhala v Moskvě jednání mezi prezidentem Benešem, jako hlavou londýnské exilové vlády, a Klementem Gottwaldem, jako hlavním představitelem komunistů. Jednání vyústila v dohodu o vytvoření vlády Národní fronty Čechů a Slováků, k čemuž došlo po příjezdu do Košic dne 2. 4. 1945 a v čele vlády stanul Z. Fierlinger. Londýnská vláda v čele se Šrámkem ve stejný den odstoupila.

³⁰ Ministerstvo spravedlnosti, vnitra a zdravotnictví

O pár dní později, konkrétně 5. 4. 1945, byl vládou přijat v Košicích dokument známý jako Košický vládní program. Jednalo se o politické prohlášení nové vlády, jehož základem byl komunistický návrh, v jehož důsledku bylo postavení komunistů ve vládě značně posíleno a Československo posunuto do sféry vlivu SSSR, zatímco domácí odboj a jeho zástupci byli ignorováni. Toto nebezpečí bylo však bohužel podceněno a jako již dříve v našich dějinách, identifikováno příliš pozdě na to, aby mohlo být odvráceno. Program stanoví v VIII. hlavě pravidla nové vlády ve vztahu k příslušníkům německé a maďarské menšiny. Vychází se z toho, že československé občanství osob německé nebo maďarské národnosti, které měly již před Mnichovem 1938, bude potvrzeno v případech osob schopných dokázat svou loajalitu k Československu. U ostatních osob bude občanství zrušeno, ale ty pak pro něj mohou optovat. Němci nebo Maďaři, kteří se přistěhovali na československé území až po Mnichovu 1938, budou ale z republiky vykázáni ihned, s výjimkou osob pracujících ve prospěch Československa.

Nová vláda začlenila do návrhu dekretu jak pravidla pramenící z Košického vládního programu, tak přípravná jednání Londýnské vlády i jednotlivých ministerstev. Spolu s připomínkami domácího odboje zapracovala tyto poznatky, po prostudování vývoje předpisů o státním občanství přijatých po Mnichovu až do osvobození, do konečné verze dekretu. Ta byla projednávána vládou v červnu a červenci roku 1945. Neshody se dále týkaly jen rozsahu pravomocí svěřených na území Slovenska orgánům Slovenské národní rady při rozhodování o státním občanství na Slovensku. Ačkoliv vždy bylo žádoucí spravovat věci státního občanství ústředně, požadovaný přechod působnosti ministerstva vnitra na pověřenectvo pro vnitřní věci SNR v Bratislavě byl v praxi aplikován až do ledna roku 1946.

4.3.2 Úroveň mezinárodní

Prvním úkolem československého exilu bylo, s ohledem na potřebu získání mezinárodní podpory plánovaného transferu obyvatel, dosažení definitivního uznání prozatímního státního zřízení ostatními státy. Rozhodující bylo uznání vládou hostitelského státu, tedy Velké Británie, ke kterému došlo 18. července 1941, ovšem bez uznání Československa v předmnichovských hranicích. Ze strany Spojených států amerických bylo vyjádřeno uznání československé exilové reprezentace 21. července

1941. Úmluva se Sovětským svazem, s podobnými účinky, byla uzavřena také 18. července 1941.

Ústřední postavou hájící na mezinárodní úrovni československé zájmy byl prezident Edvard Beneš. Již 3. 2. 1941, v rámci oficiálních diplomatických jednání s Brity, předložil Beneš memorandum nazvané Mírové cíle československé. Právě v tomto memorandu byl poprvé použit pojem odsun, který byl ještě tehdy spojován s možností odstoupení části československého území a samozřejmě požadavek obnovy Československa v předmnichovských hranicích.

Dalším dokumentem, ve kterém byl shrnut postoj prezidenta k osudu německé menšiny, bylo Memorandum o otázce hranic ČSR z 6. 1. 1942. V něm byly nastíněny hlavní zásady provádění transferu, zejména požadavek jeho mezinárodního schválení, finanční stránka věci a taktéž eventuální výměna území s Německem, nebo dokonce poskytnutí samosprávy pro Sudetské Němce v rámci ČSR. Ze známých důvodů však tyto nabídky ústupků Německu neakceptoval ani domácí odboj ani exilová vláda.

Následně Beneš podnikl v květnu 1943 významnou cestu do Spojených států amerických za účelem jednání nejen s prezidentem USA F. D. Rooseveltem, zároveň vystoupil i v Kongresu USA. Tato mise byla korunována úspěchem, když nejen, že definitivně rozptýlil pochybnosti ze strany USA, pokud jde o legalitu prozatímního státního zřízení, dokonce dosáhl i podpory v záležitosti návratu k předmnichovským hranicím a získal předběžný souhlas USA s principem transferu menšinových národů z Československa. Ovšem v porovnání s dalšími velmocemi, byl postoj USA k transferu stále dosti rezervovaný.

Další úspěšná cesta prezidenta Beneše vedla koncem roku 1943 do Sovětského svazu, kde byla uzavřena československo-sovětská smlouva³¹ o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. Tato smlouva navazovala na československo-sovětskou smlouvu z roku 1935, a její podstatou byl závazek vzájemné vojenské pomoci a politické spolupráce, stejně tak závazek spolupráce hospodářské. Smlouva byla uzavřena na 20 let s možností prodloužení vždy o 5 let, což je důvodem kritiky Beneše, spolu s ukvapenou ratifikací smlouvy bez možnosti vyjádřit se k ní ze strany poválečného parlamentu. Právě tato smlouva dle některých názorů je počátkem přechodu Československa do mocenské sféry vlivu SSSR. Nicméně těžko jde při

³¹ Smlouva byla oficiálně publikována 11. 5. 1944, pod č. 1 v V. ročníku Úředního věstníku čsl.

znalosti tehdejších poměrů a po zkušenostech s našimi západními spojenci ve věci Mnichovské dohody, vyčítat prezidentovi snahu o získání alespoň nějakých záruk. Během svého jednání také předložil sovětskému představiteli Desetibodový plán o transferu německého obyvatelstva z ČSR, v němž již vyjádřil zásadu, že ČSR bude vlastním zákonodárstvím rozhodovat o zachování nebo ztrátě státního občanství osob národnosti německé a maďarské. Sovětská vláda rovněž vyjádřila svůj souhlas s transferem.

V březnu 1944 byly představeny konečné požadavky ČSR na transfer příslušníků menšin a také nutnost začlenění těchto požadavků do projednávaných podmínek příměří spojenců s Německem. Po odsouhlasení daného konceptu vládou, bylo přikročeno k tvorbě konkrétního dokumentu pro velmoci. První koncept zásad vznikl na ministerstvu zahraničí v červenci 1944, vládou pak byl opět projednáván ještě v srpnu 1944, a nakonec byl tento vládní návrh zahrnut do aide mémoire z 24. 8. 1944 o podmínkách příměří s Německem. Další jednání vlády o transferu se konalo až v listopadu 1944 v souvislosti s návrhem memoranda, který byl schválen 23. 11. 1944, a předložen velmocím a Evropské poradní komisi, jako upřesnění zmíněného aide mémoire. Minimální zásady československé zahraniční politiky ve vztahu k transferu byly vyjádřeny 1. 12. 1944 v depeši H. Ripky velvyslanectví ČSR ve Washingtonu. Uvedené zásady byly následující:

- předmnichovské hranice
- vyhoštění krajních nacistů, provinilců a nebezpečných živlů
- Němcům považujícím Německo za svůj duchovní a politický domov umožnit přesídlení do Německa
- v ČSR mohou zůstat jen ti Němci, jejichž loajalita je mimo pochybnost, a kteří se nemohou stát novým nebezpečím pro stát a obecný mír
- arbitrem o loajalitě a spolehlivosti může být jedině československý lid.

Otázku transferu menšin však nelze vnímat izolovaně, pouze jako československo-německý problém, ale naopak je potřeba porovnat i postup dalších států protinacistické koalice. Obdobně radikálním způsobem jako ČSR řešily problém s německou menšinou i politické reprezentace polská a jugoslávská v londýnském exilu, stejně tak jejich domácí odboj. Nutno připomenout, že otázka transferu obyvatelstva

není z pohledu mezinárodního práva novinkou, neboť byla již řešena po 1. světové válce a také v případě řecko-tureckého konfliktu v letech 1922/1923 na lausannské konferenci.

Nicméně pro danou problematiku byl nejdůležitější postoj velmocí, od kterého se odvíjela samotná přípustnost provedení odsunu. Státy „velké trojky“ se touto problematikou zabývaly už od počátku války, zejména pak v letech 1943-45.

Vláda Velké Británie si uvědomovala nutnost hledání alternativ k meziválečné minoritní politice, protože zkušenost jasně ukázala problematičnost konstrukce ochrany menšin, pod dohledem Společnosti národů, v národních státech. Hlavně německé menšiny se staly překážkou stabilního a mírového uspořádání v Evropě a pod taktovkou nacistické propagandy sloužily jako řízený prostředek destabilizace a postupné destrukce států, jejichž státními příslušníky byly. Záměrem Britské zahraniční politiky bylo mimo jiné posílení pozice států střední a východní Evropy podporou odsunu menšin po válce a vytvoření homogenních národních států, jako záruky budoucí nezávislosti těchto států na britské pomoci.

Souhlasné stanovisko s obecnými principy transferu německé menšiny bylo vyjádřeno v memorandu Anglo-Czechoslovak relations A. Edena z 2. 7. 1942.

Zásadním dokumentem pro poznání britského postoje k odsunu menšin ze států střední a jihovýchodní Evropy pak byla zpráva tzv. Interdepartmental Committee on the Transfer of German Populations, předložená dne 12. 5. 1944 J. M. Troutbeckem. Zpráva jednak potvrdila platnost předchozího memoranda a také vyjádřila spojitost otázky transferu německé menšiny z obnoveného Československa s odsunem německé menšiny z nových polských území. Dále zpráva varuje před pouze polovičatým řešením problematiky a před případnou mezinárodně právní ochranou neodsunutých obyvatel. Druhá část zprávy, konkrétně bod VIII, stanoví princip, že transferu budou podléhat všechny osoby mající v daném okamžiku německou státní příslušnost dle německých zákonů.

Dalším významným dokumentem byla 2. část tzv. Doporučení pro akci (Recommendation for Action), jejíž 18. bod uváděl zásadu, že osoby zařazené do transferu zanechají veškerý movitý i nemovitý majetek s výjimkou osobních věcí, ve svém domovském státě, a ten bude zřejmě považován za součást reparačních náhrad od Německa.

Ústy M. Dejeana projevila nakonec také Francie souhlas s uvedeným principem transferu.

Mezinárodně právní základ dostal transfer ale až po rozhodnutí³² Postupimské konference šéfů vlád tří velmocí světové protifašistické koalice (Stalin-SSSR, Truman-USA, Churchill a pak Attlee-GB), která se konala ve dnech 17. 7. až 2. 8. roku 1945. Jménem Německa na konferenci vystupovala Spojenecká kontrolní rada³³ a Maďarsko jako spojenec Německa bylo zastoupeno spojeneckou Kontrolní komisí. Československé stanovisko k transferu zde tlumočila britská delegace. Konference zejména uznala nutnost odsunu německého obyvatelstva z Polska, ČSR a Maďarska, ovšem s důrazem na humánní přístup k tomuto obyvatelstvu při provádění odsunu. Dále byly stanoveny principy okupace, reparací, přípravy mírových smluv, hranic Polska na Odře a Nise, a zároveň se „velká trojka“ vyjádřila pro jednotu Německa. Francouzská vláda vyslovila souhlas se závěry konference ještě v srpnu 1945. Další konkretizace byla pak prováděna rozhodnutími Spojenecké kontrolní rady.

Transfer německého obyvatelstva z Československa byl potvrzen i v následujících mezinárodních smlouvách, zejména v Pařížské dohodě o reparacích od Německa a založení Mezispojeneckého reparačního úřadu a o vrácení měnového zlata.³⁴ Tato dohoda stanovila povinnost signatářských států ponechat si majetek ve vlastnictví německého státu, právnických i fyzických osob, a učinit opatření, aby se nemohl vrátit pod německou kontrolu.

K odsunu Maďarů z Československa naopak vláda nutný mezinárodní souhlas západních velmocí nezískala. Ustanovení mírové smlouvy s Maďarskem odkazuje úpravu této otázky na dohodu uzavřenou mezi oběma státy. Maďarsko-československá dohoda z února 1946³⁵ o výměně obyvatelstva umožňovala osobám slovenské a české národnosti se stálým bydlištěm na území Maďarska přestěhování do Československa, čímž se zároveň mohly stát československými občany, pokud jimi už nebyly. V důsledku této dohody však došlo k výměně pouze 73 tisíc obyvatel.

³² Článek XII Protokolu Postupimské konference tří velmocí o odsunu německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska do Německa z 1. 8. 1945

³³ Spojenecké vlády SSSR, USA, Velké Británie a prozatímní vláda Francouzské republiky přijaly nejvyšší moc v Německu dle podmínek kapitulace a dle Prohlášení o porážce Německa a o převzetí svrchované moci vůči Německu těmito spojeneckými vládami. Jménem Německa pak tyto vlády vyjádřily souhlas s vystěhováním německého obyvatelstva a jeho přemístěním na území Německa.

³⁴ Uzavřena 21. 12. 1945, publikována Československem pod č. 150/1947 Sb.

³⁵ Dohoda mezi Československem a Maďarskem o výměně obyvatelstva č. 145/1946 Sb., vnitrostátně provedena především ústavním zákonem č. 179/1946 Sb.

V letech 1946-1948 byla československými úřady ve vztahu k maďarské menšině prováděna, byť ne moc úspěšně, politika násilného odnárodňování, nuceného přesídlování do českého pohraničí, asimilace a reslovakizace. Změnu přinesl až zákon č. 245/1948 Sb., který upravil možnost poskytovat od října 1948 státní občanství těm osobám maďarské národnosti, které byly československými občany k 1. listopadu 1938. Další opatření umožňovala návrat Maďarů z pracovního nasazení v českých zemích na Slovensko a také vynětí zemědělské půdy občanů maďarské národnosti z konfiskace.

5. PŘEDMĚT PRÁVNÍ ÚPRAVY ÚSTAVNÍHO DEKRETU PREZIDENTA REPUBLIKY Č. 33/1945 SB.

Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, byl podepsán prezidentem republiky dne 2. srpna 1945, vyhlášen ve Sbírce zákonů byl 10. srpna 1945, a stejného dne nabyl též účinnosti, jak stanovil jeho 6. paragraf. Prezident republiky tedy důsledně vyčkal do dne mezinárodního rozhodnutí o transferu na Postupimské konferenci, jak si předsevzal a podepsal tento dekret až onoho dne.

K dekretu byly vydány též úřední pokyny v oběžníku ministerstva vnitra ze dne 24. srpna 1945, č. A-4600-16/8-45, a v dalším doplňku k němu ze dne 13. listopadu 1945, č. A-4600-5/10-45-VI/3. Tyto pokyny byly určeny orgánům provádějícím ustanovení dekretu a žádné jiné zvláštní prováděcí nařízení vydáno nebylo.

Dekret upravil státní občanství osob, které by měly československé státní občanství, kdyby nebylo okupace ČSR Němci a Maďary v letech 1938 a 1939³⁶. Tedy cílem byla výhradně úprava německé a maďarské státní příslušnosti, nabyté dle předpisů³⁷ vydaných následkem okupace československého území.

Dekret se naopak netýkal příslušníků Německé říše a Maďarska, kteří na území Československé republiky bydleli nebo se na něj přestěhovali za okupace, a byli by jimi tedy i bez okupace. Předmětem právní úpravy dekretu rovněž nebyly osoby, které pozbyly československé státní občanství způsobem, kterým by ho pozbyly, i kdyby

³⁶ Přechodná okupace Polskem nebyla řešena, protože předmětné území bylo za války zase obsazeno Němci.

³⁷ Tyto předpisy jsem již zmínila výše v bodech 3.3 a 3.4 diplomové práce.

okupace nebylo. To znamená zejména pozbytí naturalizací v cizím státě, legitimací cizincem nebo sňatkem s cizincem.

5.1 USTANOVENÍ § 1 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

První odstavec § 1 dekretu stanovil ztrátu československé státní příslušnosti osob německé nebo maďarské národnosti, nabyvších dle cizích okupačních předpisů státní příslušnosti německé nebo maďarské. Československem tak byla uznána platnost těchto cizích předpisů, z pohledu československého právního řádu nicotných aktů cizí státní moci. Jednalo se tedy o výjimku v pohledu na platnost aktů okupační moci, které byly jinak prohlášeny za neplatné od samého počátku. Tito občané byli dekretem vyvázáni ze státního svazku československého, a to ke dni nabytí státní příslušnosti cizí okupační moci. Tímto dnem je u osob německé národnosti z pohraničních území Čech a Moravy den 10. října 1938, z ostatního území Čech a Moravy den 16. března 1939, a z Těšínska 26. říjen 1939. Pokud jde o osoby maďarské národnosti z pohraničních krajů Slovenska a Zakarpatské Ukrajiny, je tímto dnem 2. listopad 1938 a z ostatní Zakarpatské Ukrajiny den 16. března 1939. V těchto případech měl dekret retroaktivní důsledky, tedy k pozbytí československého občanství došlo k datu předcházejícímu datum účinnosti dekretu. Dále tímto dnem mohlo být datum, kdy nabyl československý státní občan německé občanství na základě individuálního správního aktu vydaného okupační mocí, tedy datum přiznání německé státní (národní) příslušnosti.

Ve druhém odstavci bylo ustanoveno pozbytí československé státní příslušnosti občanů německé nebo maďarské národnosti, kteří nenabyli dle cizích předpisů cizí státní příslušnosti (hlavně Němci a Maďaři na území Slovenska a dále ti, kteří o německé občanství žádali, ale nebylo jim přiznáno). V tomto případě však docházelo ke ztrátě státní příslušnosti ČSR až ke dni nabytí účinnosti dekretu, tj. dne 10. srpna 1945.

Ztráta československého státního občanství dle § 1 odst. 1 a 2 dekretu tedy nastala automaticky již z dekretu samého (*ex lege*). Výrok o této ztrátě vydávaný okresním národním výborem z konkrétního podnětu nebo z podnětu jiného řízení, řešený jako prejudiciální otázka, měl tedy pouze deklaratorní povahu.

Pojem národnosti německé, maďarské, české, slovenské ani jiné nebyl v dekretu vymezen a při určování příslušnosti ke konkrétní národnosti se vycházelo z obvyklých hledisek, tedy ze subjektivního prohlášení dané osoby potvrzeného určitými

objektivními znaky. Těmito znaky byly dřívější úřední hlášení k určité národnosti při sčítání lidu v roce 1930, při sčítání lidu v pohraničí Čech, Moravy a Slezska v roce 1939, policejní hlášení, přihlášky do škol, prohlášení pro účely zásobovacích lístků, původ z rodičů určité národnosti, školní vzdělání, užívání jazyka v soukromém životě, účast ve veřejném životě, zejména členství v politických stranách, spolcích, útvarech, organizacích sdružujících osoby určité národnosti, členství v národních církvích atd. Nutné bylo tyto skutečnosti hodnotit navzájem a žádoucí byla tudíž přítomnost více takových znaků u dotčené osoby.

Třetí odstavec vyloučil z účinnosti dekretu Němce a Maďary, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky, tedy ustanovil, že tyto osoby nemají být považovány za Němce a Maďary, kteří by měli pozbyt státní občanství ČSR. Doba zvýšeného ohrožení republiky byla zde určena odkazem na § 18 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, jako období od 21. května 1938 do dne 31. prosince 1946, poté dle předpokladu určeného vládním nařízením č. 217/1946 Sb.

Dekret měl na mysli přihlašování se za Čechy nebo Slováky v různých úředních hlášeních určitým konstantním způsobem od 21.5.1938 i během okupace vnitrozemí ČSR i během války. Nepostačovalo tedy přihlášení se k české národnosti až během války či dokonce před jejím koncem, ale požadována byla kontinuita v postoji k otázce národnosti takové osoby. Tyto osoby pak nepozbyly československého státního občanství a okresní národní výbor jim vydal Osvědčení o československém státním občanství, podmíněné však vydáním souhlasu ministerstvem vnitra. To si totiž z pochopitelných důvodů nutnosti kontroly a eliminace možných a očekávaných nežádoucích jevů, vyhradilo k rozhodování všechny případy osob uvedených v § 1 odst. 3 dekretu, pokud jde o vydání osvědčení o československém státním občanství.

Konečně čtvrtý odstavec tohoto paragrafu řešil osud Čechů, Slováků a příslušníků jiných slovanských národů, a to v návaznosti na korespondující ustanovení § 5 dekretu. To určilo ztrátu československého státního občanství zmíněných osob, pokud se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásily k německé nebo maďarské národnosti. Tento čtvrtý odstavec tedy vyjímá z působnosti zmíněného dekretu osoby, u kterých se prokáže, že takto jednaly pod nátlakem nebo za okolností zvláštního zřetele hodných.

Ty si pak československé státní občanství podržely za předpokladu, že ministerstvo vnitra schválilo osvědčení o národní spolehlivosti vydávané příslušnými okresními národními výbory. Přitom byl kladen důraz na pečlivé prozkoumání uváděných okolností, zejména s ohledem na odůvodněná stanoviska místních národních výborů (správních komisí). Pokud bylo takové osobě vydáno osvědčení o národní spolehlivosti, podléhalo schválení ministerstvem vnitra. V případě kladného rozhodnutí se na takové osoby hledělo tak, že mají zachováno československé státní občanství, tedy kontinuita jejich čs. státního občanství nebyla porušena. Osvědčení o národní spolehlivosti byla vydávána na stanoveném tiskopise, jehož tisk zajišťovala tiskárna ministerstva vnitra a jednalo se o přísně zúčtovatelné tiskopisy.

Tento odstavec dekretu nelze však použít na osoby, které se k cizí státní příslušnosti vůbec nepřihlásily anebo byly přihlášeny osobou třetí (např. manžel). Tedy byly za Němce nebo Maďary považovány a zapsány automaticky okupantskými orgány. Zároveň se toto ustanovení nedotýkalo těch osob, které nabyly německé nebo maďarské státní příslušnosti následkem okupantských předpisů³⁸ nebo např. manželstvím s Němcem nebo Maďarem československé státní příslušnosti.

Otázkou bylo též postavení osob okupantskými předpisy prohlášených za židy. U těch rozhodovala zjištěná národnost, k níž se osoba hlásila. Židovská národnost, stejně jako národnost česká či slovenská těchto občanů ústila ve stejný důsledek a nebylo mezi takovými občany rozdílu. Šlo jednoduše o státní občany jiné než německé nebo maďarské národnosti. Zatímco zjištěná německá nebo maďarská národnost, pro mě ne příliš představitelná v případě osoby prohlášené za žida (nicméně praxe té doby byla jiná, neboť v Československu existovala poměrně početná německá židovská komunita, na níž dopadly důsledky dekretu a občanství takových osob bylo řešeno podle § 2 dekretu), byla důvodem považování této osoby za Němce nebo Maďara. Tyto i následující otázky řešily převážně ony již výše zmíněné úřední pokyny k provádění dekretu obsažené v oběžnících ministerstva vnitra³⁹.

Společným rysem ustanovení třetího a čtvrtého odstavce § 1 dekretu je fakt, že osoby sem podřazené československé státní občanství vůbec nepozbyly (resp. si ho udržely), z čehož plyne absence nutnosti žádat o jeho navrácení. Případná žádost se tedy může týkat jen vydání osvědčení o československém státním občanství nebo osvědčení

³⁸ zejména dle smlouvy č. 300/1938 Sb.

³⁹ Viz. str. XXVII této práce.

o národní spolehlivosti, s tím že k podávání těchto žádostí nebyla určena žádná lhůta. V případě vydání osvědčení o československém občanství nebo osvědčení o národní spolehlivosti tak v těchto případech byla kontinuita československého občanství zachována.

5.2 USTANOVENÍ § 2 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

První odstavec § 2 dekretu připustil možnost zachování československého státního občanství v případě osob, které podle § 1 odst. 1 a 2 ho měly pozbýt z důvodu své německé nebo maďarské národnosti. Taková osoba se mohla na základě žádosti domáhat zjištění, zda se její československé občanství zachovává, avšak musela prokázat svou věrnost Československé republice, též že se nikdy neprovinila proti národu českému a slovenskému, a buď se činně zúčastnila boje za její osvobození, nebo trpěla pod nacistickým nebo fašistickým terorem. Tyto osoby pak měly být vyjmuty ze všeobecných opatření proti Němcům, a jako antinacisté nebo antifašisté legitimovány příslušnými československými úřady.

Obecnou překážkou, která vylučovala antinacistické nebo antifašistické smýšlení, bylo členství osoby v SS, SA, SDP, NSDAP, NSKK a v jiných nacistických složkách. Co se týče členství v jiných nacistických složkách, tato skutečnost nebyla na závadu, za předpokladu, že šlo o členství povinné. Jinak mohlo dojít k odbourání této překážky pouze, když žadatel prokázal, že jeho členství v uvedených nacistických útvech, sledovalo za cíl rozvratnou činnost uvnitř těchto útvarů a to ve prospěch některé antinacistické formace.

Klíčovou roli zde tedy hrálo vyjádření kritérií pro identifikaci určité osoby jako antinacisty nebo antifašisty. Dle těchto kritérií pak měl být důkladně zkoumán každý žadatel, tak aby o jeho antinacistickém nebo antifašistickém dlouhodobě stabilním postoji nebylo pochyb, též s ohledem na soulad jeho chování s tímto postojem. Zjistit opravdové celkové myšlení osoby předpokládalo, jak bylo zdůrazňováno, hledět na celý život žadatele, tedy nejen na jeho chování v době okupace nebo války.

Okolnosti svědčící pro uznání občana antinacistou nebo antifašistou byly pak tyto:

- v době okupace příslušnost k československé nebo spojenecké armádě, partyzánskému oddílu nebo práce v jejich službách,

- před okupací a během ní aktivní boj proti nacismu a za Československou republiku.

V tomto druhém bodě obecně uvedený aktivní boj, byl dále konkretizován jako:

- podpora nebo spolupráce v účinné formě českého nebo slovenského osvobozeneckého hnutí (např. ukrývání osob a různých ilegálních materiálů, varování ohrožených osob atd.),
- politickými důvody motivované zběhnutí z německé armády nebo jiných branných formací (nikoliv však zběhnutí z osobních důvodů, v době rozkladu německé branné moci),
- projevený nesouhlas a odpor proti nacistickému nebo fašistickému režimu, formou soustavné a dlouhodobě prováděné sabotáže zejména ve zbrojním nebo podobném podniku,
- účinné poskytnutí podpory, zejména umožněním útěku válečným zajatcům a zahraničním dělníkům (nešlo-li jen o ojedinělý případ nebo snahu o zastírání nacistického nebo fašistického smýšlení v době rozkladu německé branné moci),
- účast na organizovaných peněžních sbírkách ve prospěch antinacistického nebo antifašistického boje (zejména podpora politických vězňů a rodin osob vězněných a popravených),
- emigrace v době zvýšeného ohrožení republiky a následná účast v osvobozeneckém boji ČSR, z politických nebo rasových příčin,
- případy osob, jimž jen nemoc nebo stáří prokazatelně zabránily v účasti na boji za republiku v době zvýšeného ohrožení republiky a nikdy se neprovinily proti českému a slovenskému národu, ačkoli před touto dobou se politického boje proti nacismu a fašismu, stejně jako boje za republiku zúčastnily,
- pronásledování nacistickými úřady pro věrnost k republice, českému nebo slovenskému národu, též pobyt v koncentračním táboře, káznici, vězení nebo vyšetřovací vazbě z politických nebo rasových důvodů, za podmínky zachování věrnosti svému přesvědčení i po propuštění,
- s podmínkou loajálního chování k osvobozeneckému boji českého a slovenského lidu a nikdy neporušené věrnosti vůči ČSR, též členové rodin antinacistů (tj. manželky a nezletilé děti Němců a Maďarů z republiky, kteří

padli v boji za osvobození republiky, nebo byli vězněni či zemřeli v koncentračních táborech z politických či rasových příčin, nebo dokonce byli pro svojí antinacistickou činnost zavražděni.

Pro úplnost mohu pak zmínit i zákon č. 34/1946 Sb., jímž se vymezuje pojem československého partyzána. Podle § 1 tohoto zákona je československým partyzánem státně spolehlivý československý státní občan, který před 10.5.1945

- přináležel alespoň po dva měsíce nebo za zvlášť nebezpečných okolností nejméně jeden měsíc k jednotce vyvíjející v týlu nepřítele bojovou nebo záškodnickou činnost proti nacistickým nebo fašistickým okupantům a jejich pomahačům zúčastnil se proti nim alespoň jedné akce se zbraní nebo s destruktivními prostředky
- nehledě k době uvedené shora jako příslušník partyzánské jednotky v souvislosti s uvedenou činností přišel o živost, byl těžce zraněn nebo onemocněl životu nebezpečnou nemocí nebo vykonal hrdinský čin nebo se zasloužil o jednotku vynikajícím způsobem.

Uvedenou problematikou se zabýval i bývalý Nejvyšší správní soud v několika svých judikátech. Konstatoval mj., že za osobu trpivší pod nacistickým terorem nelze považovat osobu, jež trpěla jen újmami, plynoucími jako důsledek z teroru směřujícího proti jiné osobě (Boh. A 1535/47), činnou účastí v boji za osvobození Československa se rozumí aktivní počiny, které zapadajíce do zápasu československého lidu za jeho osvobození, sledovaly záměr oslabit nebo poškodit vojenskou moc Německé říše (jejích spojenců), pokud se týče poškodit vojenskou moc nebo usnadnit bojovou činnost těch, kteří s okupantem zápolili, k tomu cíli, aby v konečném účinku vzešlo osvobození Československa z německého jařma. Za trpění pod nacistickým nebo fašistickým terorem nelze pokládat každou újmu vyvolanou útlakem osoby jím postižené, nýbrž jen zvýšenou míru utrpení, již jako důsledek zvýšeného útisku možno klást na roveň účasti v boji za osvobození Československa (Boh. A 1583/47), za účast v boji za osvobození Československa nelze uznat každý ojedinělý počin podružného významu, bez ohledu na to, byl-li vůbec a do jaké míry způsobilý přivodit poškození vojenské moci okupantů (Boh. A 1738/47), za trpění pod nacistickým nebo fašistickým terorem lze pokládat zařazení do donucovacího pracovního tábora, bylo-li toto zařazení v příčinné souvislosti s nacistickým nazíráním na otázky rasové (Boh. A 1740/47).

Vztahem k dobové judikatuře se zabýval i Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku ze dne 25.4.2007, čj. 3 As 8/2006-136, ve kterém uvedl. „Na straně jedné nelze popřít, že kritéria vytyčená judikaturou dřívějšího Nejvyššího správního soudu jsou z dnešního pohledu velmi striktní a jsou odrazem vzrušené poválečné striktní atmosféry, na straně druhé však tato judikatura byla díky své bezprostřední návaznosti na události, jež byly dekretům základem, a tudíž i dostatečné zkušenostní výbavě schopna interpretovat je adekvátně, tj. způsobem odpovídajícím záměrům zákonodárce. Dle názoru Nejvyššího správního soudu je třeba při posuzování zákonnosti správního rozhodnutí vydaného v současné době vzít v úvahu účel právní normy, jejímž cílem bylo upravit právní vztahy v bezprostředně poválečné době, respektovat při tom princip rovnosti ve vztahu k účastníkům, jejichž řízení o zachování občanství bylo v té době řádně ukončeno a zohlednit i skutečnost, že vydané správní rozhodnutí pouze autoritativně stvrzuje právní stav vzniklý přímo „ze zákona“. To vše vede Nejvyšší správní soud k závěru, že i věc stěžovatele je třeba posoudit v zásadě podle měřítek tehdejší doby a že nelze jen kvůli velkému časovému odstupu konstituovat speciálně pro jeho případ k posouzení podmínky aktivní účasti v boji za osvobození republiky kritéria jiná než výše uvedená“. Obdobně se k nazírání problematiky z „dnešního pohledu“ zabýval i Ústavní soud - viz dále v bodě 7.

Odlíšnou kategorií pak tvořily osoby vyňaté z opatření proti Němcům z jiných důvodů, zejména z důvodu vědeckého bádání nebo v zájmu na udržení provozu důležitých závodů a podniků. Tyto osoby naopak za antinacisty pokládány nebyly a otázka jejich potencionálního vyjmutí z odsunu byla přenechána zvláštní úpravě.

Druhým odstavcem tohoto paragrafu bylo dáno právo žádat o zjištění, zda se československé státní občanství zachovává. Žádost bylo možné podat do 6 měsíců od účinnosti dekretu a lhůta končila dne 10. února 1946. Příslušným úřadem k přijetí žádosti byl okresní národní výbor (okresní správní komise), jehož místní příslušnost se řídila bydlištěm žadatele. Pokud žadatel bydlel v cizině, mohl žádost podat u československého zastupitelského úřadu.

Procedurální postup úřadů při vyřizování těchto žádostí, byl rovněž podrobně upraven v oběžnících ministerstva vnitra. Okresní národní výbor (správní komise) byl povinen nejdříve zkoumat oprávnění k žádosti, dále provést šetření a rozbor předložených dokladů, s cílem zjistit, zda jsou dány předpoklady odůvodňující nárok.

V případě kladného výsledku vydal žadateli osvědčení a žádost poslal nadřízenému zemskému národnímu výboru (u slovenských žadatelů pověřenectvu vnitra v Bratislavě). Tyto úřady nakonec předložily žádost spolu s vlastním návrhem, k rozhodnutí Ministerstvu vnitra. Zastupitelský úřad v cizině též kopíroval stanovený postup a žádost zasílal po předběžném projednání zemskému národnímu výboru (pověřenectvu vnitra), v jehož obvodu měl žadatel své domovské právo, a v případě jeho neexistence přímo Ministerstvu vnitra.

Dosti detailně byl upraven i postup na úrovni okresních národních výborů (správní komise) při vydávání osvědčení. K tomu účelu byla nejdříve zvolena tříčlenná prověřovací komise, která provedla vyšetřování a před samotným rozhodnutím o vydání osvědčení byla povinna si vyžádat posudek protifašistického výboru (složeného z 3 až 5 osvědčených a státně spolehlivých osob německé národnosti). Bylo-li vydání osvědčení odepřeno (byl o tom vydán výměr), bylo možné podání odvolání, a to do 15 dnů po jeho doručení.

Osoby, které podaly žádost o zjištění, že se jim československé státní občanství zachovává, se až do vyřízení žádosti považovaly za československé státní občany, bylo-li jim vydáno osvědčení o řádně podané žádosti podle citovaného ustanovení.

Státní občanství manželek a dětí osob, kterým byl vydán výměr o zachování československého státního občanství, se posuzovalo samostatně. Jestliže nesplnily pro zachování občanství ČSR podmínky (a nejde o osoby německé či maďarské národnosti, které naše občanství, dle dekretu vůbec nepozbyly), mohly podat ještě žádost o vrácení československého státního občanství dle §§ 3 a 4 odst. 2 dekretu.

Třetí odstavec vyloučil použití uvedených postupů v případě příslušníků československých vojenských jednotek německé nebo maďarské národnosti. O zachování jejich československé státní příslušnosti naopak bylo rozhodováno z moci úřední Ministerstvem vnitra, na návrh Ministerstva národní obrany. Do doby tohoto rozhodnutí se považovaly tyto osoby za československé státní občany.

5.3 USTANOVENÍ § 3 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

V ustanovení je upraveno právo osob, které pozbyly podle § 1 československé státní občanství, žádat o jeho vrácení. Šlo tedy o osoby, u nichž nepřicházelo v úvahu zachování československého občanství podle § 1 odst. 2 či podle § 2 dekretu, popř.

nebylo takové jejich žádosti vyhověno. Žádost se podávala okresnímu národnímu výboru (správní komisi), příslušnému opět dle bydliště žadatele, a to do 6 měsíců ode dne, který určilo ministerstvo vnitra vyhláškou⁴⁰. Po provedení šetření ve věci okresním národním výborem, byl jeho výsledek zaznamenán do vyšetřovacího archu a s jeho stanoviskem pak byla žádost předána nadřízenému zemskému národnímu výboru (na Slovensku pověřenectvu vnitra). Tyto úřady následně zasílaly žádost spolu s jimi zpracovaným návrhem k rozhodnutí ministerstvu vnitra.

Tyto žádosti byly posuzovány jako žádosti o udělení československého státního občanství, tudíž do doby rozhodnutí žadatel nebyl považován za státního občana ČSR.

Možnost vrácení československého státního občanství byla v tomto případě jednoznačně podmíněna skutečností, zda žadatel porušil či nikoliv, povinnosti československého státního občana.

Skutečnosti rozhodné pro vyvození závěru o porušení povinností československého státního občana stanovil oběžník ministerstva vnitra⁴¹. Těmito skutečnostmi bylo zejména členství v zákonodárném sboru nepřátelského státu, ve stranách, hnutích, politických skupinách, spolcích nebo sdruženích organizovaných nepřitelem nebo pracujících proti svrchovanosti ČSR, její bezpečnosti, územní celistvosti, ústavní jednotě, demokraticko-republikánské formě státu, dále členství v útvaru takovou činnost podporujícím, též členství ve vedoucím úřednictvu nebo statutárním orgánu nepřátelského ústavu nebo podniku, výkon povolání soudce nebo ustanovení úředníkem nepřátelského státu aj.

5.4 USTANOVENÍ § 4 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

První odstavec tohoto paragrafu stanovil zásadu, že pro účely tohoto dekretu se posuzují provdané ženy a nezletilé děti samostatně. To znamená, že ve státním občanství nesleduje manželka svého manžela a nezletilé děti svého otce, naopak státní občanství každého člena rodiny se určí samostatně. Zde se opět jedná o výjimku ve státoobčanské úpravě, kterou dekret přinesl, neboť jinak manželky a nezletilé děti sledovaly ve státním občanství manžela/otce.

⁴⁰ Vyhláška Ministerstva vnitra č. 51/1945 Sb. z. a n. určila počátek lhůty pokud jde o manželky a děti československých státních občanů dnem 10. srpna 1945, a dále Vyhláška Ministerstva vnitra č. 77/1948 Sb. z. a n., z 16. dubna 1948, kterou se stanovila další lhůta k podání žádostí o vrácení československého SO.

⁴¹ č. A-4600-16/8-45, z 24. srpna 1945

Rozhodující okolnosti pro posouzení státního občanství českých nebo slovenských manželek Němců nebo Maďarů byly dvě. Jednak doba uzavření takového manželství před 10. srpnem 1945, a zároveň skutečnost, že manžel byl v době sňatku československým státním občanem (nebo by jím byl nebýt okupace).

Druhý odstavec vyjádřil odchylky v zájmu manželek a nezletilých dětí československých státních občanů při posuzování jejich žádostí o vrácení občanství ČSR, v návaznosti na § 3 dekretu. Jednak byli považováni tito až do rozhodnutí o žádosti za československé státní občany a dále jejich žádosti měly být posuzovány blahovlně. To však neznamená naprostou volnou úvahu rozhodujícího orgánu, protože ta byla omezena kogentní podmínkou § 3, která zakázala vyhovět žadateli, pokud porušil povinnosti československého státního občana. Za nezletilé děti podával pak žádost jejich zákonný zástupce nebo se souhlasem poručnického soudu i jiná osoba.

Při podání řádně doložené žádosti dle tohoto ustanovení, vydal o tom okresní národní výbor žadateli osvědčení. Pokud byly žadatelem manželka nebo nezletilé dítě československého státního občana, bylo nutnou podmínkou v případě manželky dosud trvající manželství s tímto občanem v době podání žádosti, a dále samozřejmě skutečnost, zda v tom okamžiku manžel žil, resp. zda rodiče nebo rodič žili v případě nezletilých dětí.

Počátek šestiměsíční lhůty pro podávání žádostí, uvedené v § 3, byl ve vztahu k § 4 odst. 2, určen vyhláškou ministerstva vnitřní záležitostí z 25. srpna 1945, č. 51. Vyhláška tedy upravila počátek uvedené lhůty pouze pro tyto osoby, a to dnem 10. srpna 1945. Počátek lhůty pro ostatní osoby, uvedené ve § 3, měl být pak stanoven dodatečně (viz. výše).

5.5 USTANOVENÍ § 5 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

Toto ustanovení postihlo ztrátou československého státního občanství i ty Čechy, Slováky a příslušníky jiných slovanských národů, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (toto období je zde určeno shodně jako v § 1 odst. 3 dekretu) ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti, aniž k tomu byli nuceni nátlakem nebo zvláštními okolnostmi. Tyto osoby pak pozbyly občanství ČSR ke dni nabytí účinnosti dekretu.

Rozhodující tu nebyl fakt, zda skutečně došlo k nabytí cizí státní příslušnosti, nýbrž zda se uvedená osoba o cizí příslušnost aktivně ucházela. Význam měl tedy každý dobrovolný návrh na nabytí německé nebo maďarské státní příslušnosti, včetně návrhu na její uznání nebo přiznání, zápis do národnostních listin apod. Šlo např. o případy, kdy československý občan podepsal dotazník o přiznání (zjištění) německé národní příslušnosti (tzv. Fragebogen), avšak německé úřady takové jeho podání odmítly.

5.6 USTANOVENÍ § 6 ÚSTAVNÍHO DEKRETU

Toto poslední ustanovení dekretu vyjádřilo okamžik nabytí účinnosti dekretu a to ke dni vyhlášení dekretu, tj. ke dni 10. srpna 1945. Od tohoto momentu pak začínají běžet lhůty uvedené v § 2. Dále je od tohoto dne účinná také ztráta československého státního občanství dle § 1 odst. 2 a § 5 dekretu.

K provedení dekretu byl zmocněn ministr vnitra v dohodě s ministry zahraničních věcí a národní obrany.

6. VZTAH K JINÝM SOUVISEJÍCÍM DEKRETŮM

Základem veškeré legislativy v době nesvobody se stal Ústavní dekret prezidenta republiky č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Stanovil dočasnou zákonodárnou pravomoc prezidenta republiky vydávat dekrety na návrh vlády, po dobu zatímního státního zřízení. Dále v případě úkonů prezidenta republiky vyžadujících dle ústavní listiny souhlas Národního shromáždění, byl tento nutný souhlas přenesen dočasně na vládu.

Podobný význam pro poválečný vývoj a kontinuitu právního řádu měl Ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku, který určil co je platným právem a co není. Na území republiky byl později vyhlášen zákonem č. 12/1946 Sb. Zásadní význam pro celou oblast dekretální normotvorby měl rovněž Ústavní zákon č. 57/1946 Sb. z 27. března 1946, který mj. stanovil: „veškeré dekrety prezidenta republiky jest považovati od jejich počátku za zákon, ústavní dekrety buďtež považovány za zákon ústavní.“

S problematikou státního občanství souvisí jednak úprava tzv. retribučních⁴² dekretů, jako prostředku trestního postihu válečných zločinců i jejich pomahačů nebo

⁴² Retribuce = odplata

kolaborantů. Od retribuce, stejně jako od úpravy státního občanství, se odvíjí i druhá skupina dekretů řešící odpovídající majetkoprávní záležitosti.

6.1 TZV. RETRIBUČNÍ DEKRETY

Příprava dekretů a diskuze o formě úpravy také probíhala již v průběhu války v Londýně, jak na úrovni mezinárodní, tak zejména na úrovni československé reprezentace. Exilová vláda, včetně prezidenta Beneše a zejména Msgre J. Šrámka a ministra spravedlnosti J. Stránského, od počátku usilovala o dosažení jednotné úpravy problematiky pro celé území Československé republiky. Také ustanovení IX. hlavy Košického vládního programu proklamovalo v případě stíhání zrádců a kolaborantů celostátní použití již vydaného dekretu prezidenta republiky o potrestání válečných zločinců č. 6/1945 Úř. věst. čsl. z 1. února 1945. Názorové rozdíly mezi reprezentací českou a slovenskou⁴³ však byly patrné již v emigraci a ke konci války bylo stále jasnější, že k dosažení kompromisu nedojde.

V dubnu 1945 vláda většinou hlasů vyjádřila názor, že je nutno reagovat na situaci na osvobozeném území, tj. respektovat snahy slovenské reprezentace o přijetí vlastního retribučního zákonodárství pro území Slovenska. 15. května 1945 vydala SNR nařízení č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví. Na následné schůzi vlády 19. května 1945 pak ministr Stránský konstatoval neúspěch v jeho snaze o sladování přístupu se SNR, zejména v oblasti procesních předpisů. Další diskuse vlády ohledně retribučního zákonodárství se tak mohly týkat již jen území českých zemí.

4. června 1945 vláda projednala návrh zvláštní komise⁴⁴ určené k vypracování konečného znění dekretů tzv. velkého retribučního a dekretu o Národním soudu, který měl být k němu *lex specialis*. Po určitých úpravách, jako například zpřísnění postihu u skutkové podstaty udavačství v tzv. velkém retribučním dekretu, byl návrh jednomyslně schválen, včetně prováděcího nařízení⁴⁵.

⁴³ Představitelem slovenské reprezentace byla Slovenská národní rada (dále jen SNR)

⁴⁴ Složená z předsedy vlády Fierlingera, jeho náměstka Gottwalda, státního tajemníka Clementise a ministrů Procházky, Stránského, Ripky a Nejedlého

⁴⁵ Vládní nařízení č. 18/1945 Sb.

6.1.1 Tzv. velký retribuční dekret

Jedná se o dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, z 19. června 1945.

Základem právní úpravy bylo stanovení některých nových skutkových podstat a přísnějších trestních sazeb pro zde uvedené činy, spáchané v době zvýšeného ohrožení republiky (tj. od 21. května 1938 do 31. prosince 1946), které byly trestné i dle předmnichovských předpisů (tj. zvláště zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. a také recipované rakouské trestní zákony). Uvedené znamená prolomení zásady zákazu retroaktivity trestněprávních norem, ovšem jako zcela mimořádné poválečné opatření bylo odůvodněno brutalitou nacistů během války i jejich pomahačů z řad československých občanů. Zločiny dle tohoto dekretu, stejně jako uložené tresty byly navíc prohlášeny za nepromlčitelné. Dekret byl vnitřně členěn na dvě hlavy, z nichž první obsahovala úpravu hmotně právní a druhá řešila procesní otázky.

Na prvním místě stojí zločiny proti státu (upraveny v prvních 4 paragrafech dekretu). Zde uvedené skutky, trestné právě už dle zákona na ochranu republiky, jsou sankcionovány zvýšenou trestní sazbou těžkého žaláře - 20 let až doživotí, v případě zvláště přitěžujících okolností i trestem smrti. Obsaženy jsou i nové skutkové podstaty trestných činů – zločin účasti na vyjmenovaných nacistických a fašistických organizacích⁴⁶ a též zločin propagace a podpory fašistických a nacistických hnutí⁴⁷. Postih též čekal československého občana, který v době zvýšeného ohrožení republiky v zahraničí rozvracel hnutí směřující k osvobození ČSR nebo jinak vědomě poškozoval zájmy ČSR. Toto ustanovení bylo namířeno na tzv. protibenešovskou opozici v zahraničí, ovšem v praxi se příliš neuplatnilo.

Dále jsou v dekretu upraveny zločiny proti osobám (paragrafy 5 – 7). Skutkové podstaty jsou stanoveny odkazem na příslušné ustanovení trestního zákona z roku 1852, č. 117 ř.z., a též zákonného článku V/1878, s tím, že pokud byly tyto činy spáchaný v době zvýšeného ohrožení republiky ve službách nebo v zájmu Německa, jeho spojenců, republiky nepřátelského hnutí, jeho organizací nebo členů, pak se použije

⁴⁶ K naplnění stačilo pouhé členství např. v SS = Die Schutzstaffeln der Nationalsozialistischen Deutschen arbeitspartei, FS = Freiwillige Schutzstaffeln, a nebo v jiných podobných.

⁴⁷ Tím je míněna veřejně manifestovaná propagace a podpora nacistické ideologie (tiskem, rozhlasem, v divadle, filmu nebo při veřejných shromážděních) nebo vedoucí či velitelská funkce v nacistických a fašistických stranách a organizacích.

tento dekret s přísnějšími trestními sazbami včetně trestu smrti. Trestalo se i nařízením nucené nebo povinné práce ve prospěch válečného úsilí Německa a zavinění ztráty svobody obyvatel/e republiky.

Následují zločiny proti majetku (paragrafy 8 – 10) určené opět s odkazem na trestní zákon rakouský z roku 1852, spáchané ve službách nebo v zájmu Německa a dalších - viz. výše. Tímto byl podmíněn i speciální zločin způsobení protiprávního odnětí majetku Československé republiky nebo jiné právnické či fyzické osobě, prostřednictvím soudního nebo správního rozhodnutí, nebo jejich výkonem. Trestalo se také zneužitím tísňe způsobené národní, politickou nebo rasovou perzekucí k obohacení se na úkor státu nebo jiné právnické či fyzické osoby.

Zvláštní skutková podstata zločinu udavačství (paragraf 11) postihovala takové skutky bez ohledu na pravdivost udávané informace, přičemž pro výměru trestu byla rozhodující závažnost následků způsobených postižené osobě udáním. Jestliže byla důsledkem udání smrt, postihl udavače trest smrti.

Součástí první hlavy dekretu byla i všeobecná ustanovení, která mimo jiné rozšiřovala osobní působnost dekretu i na cizince, který spáchal buď některý zločin proti státu nebo některý ze zločinů dle § 4 - 9 v cizině, pokud postihly československého státního občana nebo československý veřejný či soukromý majetek. Upraveny byly i přípustné tresty ukládané za zločiny dle dekretu, od žaláře až po trest mimořádný - trest smrti, dočasné nebo trvalé zbavení občanské cti a zařazení do nucených pracovních oddílů nebo propadnutí majetku ve prospěch státu. Přípustné bylo i uložení trestu odnětí svobody pod dolní hranicí trestní sazby, eventuálně i upuštění od potrestání z důvodů zvláštního zřetele hodných, kterými bylo zejména prokázání jiného jednání ve prospěch ČSR, jejích spojenců nebo národa českého nebo slovenského.

Jak jsem již zmínila, procesní úprava byla součástí druhé hlavy dekretu. Obecná úprava trestního řádu byla přípustná jen v málo oblastech a řízení před mimořádnými lidovými soudy probíhalo spíše dle pravidel stanného řízení. Zájem byl hlavně na rychlosti řízení, které nemělo trvat déle než 3 dny od postavení obžalovaného před soud. Pokud soud v té době nerozhodl, postupoval věc řádnému soudu. Zvláštností bylo i to, že případný osvobozující rozsudek nezakládá překážku trestního procesu před řádným soudem, stejně jako nepřipustnost opravných prostředků a též absence odkladného účinku podané žádosti o milost v případě uloženého trestu smrti.

V této souvislosti zmiňuji i korespondující úpravu retribuice na Slovensku, tedy nařízení SNR č. 33/1945 Sb. n. SNR, výše již zmíněné. Toto nařízení vykazuje některé odlišnosti od české úpravy. Osoby jsou například pro účely retribuice děleny do určitých skupin – fašističtí okupanti, domácí zrádci a kolaboranti anebo provinilci fašistického režimu. U posledně zmíněné skupiny osob připadal v úvahu i trest zbavení občanských práv na 2 – 15 let, nebo veřejné pokárání. Také se zde vyskytuje zvláštní trestný čin – zrada na povstání a obecnou polehčující okolností je tu aktivní účast na Slovenském národním povstání. Po procesní stránce zde byly zřízeny vedle okresních lidových soudů i místní lidové soudy a Národní soud v Bratislavě.

6.1.2 Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudu

Tímto dekretem byl zřízen Národní soud, jako soud speciální k mimořádným lidovým soudům, příslušný k řízení o skutcích dle velkého retribučního dekretu, kterých se dopustili významní protektorátní představitelé. Těmi byli protektorátní prezident E. Hácha, členové protektorátní vlády, členové ústředního vedení Vlajky, členové Kuratoria, činovníci České ligy proti bolševismu, vedoucí představitelé Národní odborové ústředny, významní novináři, úředníci nebo průmyslníci. Proces před národním soudem se řídil obecnými předpisy trestního řádu s určitými odchylkami plynoucími z tohoto dekretu.

Národní soud působil nejen jako soud trestní, ale i jako soud čestný⁴⁸, pak sankcí bylo vyslovení, že daná osoba se po 21. květnu 1938 nechovala, jak by se slušelo na věrného a statečného občana československého, a zároveň byla tato osoba zbavena aktivního a pasivního volebního práva i některých dalších politických práv. Soud rozhodoval v sedmičlenných senátech. Předsedové senátů, stejně jako přednosta soudu a jeho dva náměstci, museli být soudci z povolání. Jmenoval je prezident republiky na návrh vlády. Naopak přísedící jednotlivých senátů byli jmenováni vládou z řad osvědčených vlastenců, osob zasloužilých v odboji nebo obětí nacistické perzekuce. Žalobu zastupoval národní prokurátor jmenovaný vládou na návrh ministra spravedlnosti.

⁴⁸ Ovšem po celou dobu jeho existence takto působil pouze ve 3 případech z mnoha.

6.1.3 Tzv. malý retribuční dekret

Jedná se o dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti, z 27. října 1945. Byl vyhlášen a nabyl zároveň účinnosti dne 26. listopadu 1945 a jeho platnost byla omezena již jen na české země.

K velkému retribučnímu dekretu působil podpůrně a vlastně jej doplňoval stanovením trestných jednání menší společenské nebezpečnosti, za které okresní národní výbory ukládaly tresty vězení do 1 roku, pokuty do 1 milionu korun nebo veřejné pokárání, přičemž kumulovat tresty bylo přípustné.

Důvody uložení trestu byly dekretem stanoveny jen rámcově, jako nepřístojné chování v době zvýšeného ohrožení republiky, urážející národní cítění českého a slovenského lidu, pokud vzbudilo veřejné pohoršení. Podrobnější úpravu provedly, pro národní výbory závazné, směrnice ministerstva vnitra č. 2220-23/11-45-I/2⁴⁹.

Nepřístojným chováním bylo např. dobrovolné hlášení se k německé nebo maďarské národnosti, podpora odnárodňovacích snah Němců nebo Maďarů, dále podpora, obhajoba nebo vychvalování nacismu, fašismu, antisemitismu, nepřátelských projevů nebo činů nacistů, fašistů a kolaborantů, též společenský a hospodářský styk s Němci nebo Maďary v nikoli nezbytném rozsahu aj. Příloha k těmto směrnicím obsahovala pak seznam fašistických organizací.

Dekret byl novelizován v květnu a v prosinci roku 1946, zákony č. 123 a č. 246/1946 Sb. Kromě prodloužení účinnosti dekretu byla vytvořena i nová skutková podstata. V jejím důsledku mohla být souzena i osoba, která vědomě nebo z hrubé nedbalosti učinila nesprávné prohlášení o státní a národní spolehlivosti osoby, která se provinila proti ČSR nebo národu českému nebo slovenskému, pokud mohla důvodně předpokládat, že toto prohlášení může být předmětem úředního jednání.

6.1.4 Další speciální dekrety související s retribučními dekrety

K provedení potřebné poválečné očisty všech veřejných zaměstnanců byl 4. října 1945 přijat dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., o očištěných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců. Týkal se zaměstnanců státu, územní samosprávy, veřejnoprávních korporací, nadací, právnických osob, jejichž zřizovatelem byl stát nebo veřejnoprávní korporace, učitelů i uživatelů veřejných zaopatřovacích

⁴⁹ Publikované v Úředním listu č. 607 z 20. prosince 1945, postupně doplněné v květnu a listopadu roku 1946 a v ještě lednu roku 1947.

platů a penzí, s podmínkou národnosti české, slovenské nebo jiné slovanské těchto zaměstnanců. Jednání stíhatelná dle tohoto dekretu se kryjí se skutkovými podstatami upravenými v malém retribučním dekretu. Zde navíc mohly být stíhány i případy jiné spolupráce s okupanty vedoucí k posílení okupantského režimu, skládání zkoušek či účast dětí v německých nebo maďarských školách. Služební delikty projednávaly v neveřejném řízení zvláštní očistné komise při okresních národních výborech, jejichž členy na návrh zemského národního výboru jmenoval ministr vnitra. Proti jejich rozhodnutí bylo přípustné odvolání k vrchní očistné komisi při ministerstvu vnitra, jejíž členy jmenovala vláda. Nejprísnejší sankcí bylo propuštění ze služebního poměru.

Rovněž v říjnu byl přijat ústavní dekret prezidenta republiky č. 137/1945 Sb., o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, v době revoluční. Tento dekret zpětně zlegalizoval případy nezákonného zajištění (vazby) osob, k nimž došlo v období do účinnosti tohoto dekretu, z důvodu stíhání těchto osob dle retribučních dekretů. V souvislosti s řízením před mimořádnými lidovými soudy dle velkého retribučního dekretu byla prodloužena lhůta maximálního možného držení osoby v policejní cele z 48 hodin⁵⁰ na 8 dní. Soustředování cizích státních příslušníků za účelem jejich odsunu naopak žádnými omezeními vázáno nebylo.

V návaznosti na velký retribuční dekret byl přijat i dekret prezidenta republiky č. 126/1945 Sb., o zvláštních nucených pracovních oddílech. Ten umožňoval účast osob odsouzených k trestu mimořádným lidovým soudem na poválečné obnově země. Trest mohl být totiž vykonán v nucených pracovních oddílech⁵¹ nebo zvláštních pracovních táborech. Vzhledem k omezené územní platnosti dekretu na země české, na Slovensku byly zřízeny pracovní tábory nařízením SNR č. 105/1945 Sb. n. SNR, o zřízení pracovních táborov.

Odlišným institutem ovšem byla pracovní povinnost osob, které pozbyly státní občanství ČSR v důsledku ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. Upravil ji dekret prezidenta republiky z 19. září 1945, č. 71/1945 Sb., o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství. Obecně této povinnosti podléhaly uvedené osoby mužského pohlaví od 14 do 60 let a ženského pohlaví od 15 do 50 let věku, přidělená práce měla povahu práce ve veřejném zájmu. Osoby německé či maďarské národnosti

⁵⁰ Jak stanovil prvorepublikový ústavní zákon č. 293/1920 Sb., o ochraně svobody osobní, domovní a tajemství listovního.

⁵¹ Zřízeny ve věznicích krajských soudů a v trestnicích

vyňaté z působnosti dekretu pak určily prováděcí předpisy⁵². Šlo jen o ty osoby jejichž československé státní občanství bylo zachováno nebo navráceno. Z pracovní povinnosti byly vyňaty těhotné ženy od 4. měsíce těhotenství, rodičky do 6 týdnů po porodu, ženy pečující o děti mladší 6 let a osoby duševně nebo tělesně neschopné. Tyto osoby, stejně jako osoby podléhající pracovní povinnosti, se musely přihlásit u místně příslušného místního národního výboru (správní komise), u kterého se též podávala žádost o vyjmutí z pracovní povinnosti. Prioritou však zůstával plynulý průběh odsunu těchto osob za hranice, navzdory možným hospodářským ztrátám způsobeným značným poklesem pracovní síly. Na území Slovenska odpovídalo tomuto dekretu „Vykonávacie nariadenie Sboru povereníkov SNR č. 37/1946 Sb. n. SNR, o zaměstnávání Maďarov a Němcov, ktorí podľa ústavného dekretu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. stratili československé štátne občanstvo.“

6.2 SOUVISEJÍCÍ OPATŘENÍ STRAN MAJETKU (KONFISKACE)

Konfiskace majetku německých a maďarských právnických a fyzických osob se plánovala a připravovala už během války, v Londýnském exilu. Její spojitost s československými reparačními nároky za škody způsobené okupací a druhou světovou válkou je nutno zdůraznit.

V rámci skupiny dekretů prezidenta republiky, upravujících majetkoprávní aspekty, je potřeba vymezit okruh subjektů, na něž se dekrety vztahovaly. Kromě Němců a Maďarů to totiž byly i osoby označené jako státně nespolehlivé, kolaboranti a zrádci. Vedle těchto fyzických osob však působnost dekretů dopadala zejména na německý a maďarský stát, i na jiné právnické osoby podílející se na vedení války nebo sloužící nacismu.

Dokonce ještě v dnešní době se jednou za čas ozývají kritické hlasy, pokud jde o tato opatření. Tzv. divoký odsun, jako spontánní reakce obyvatel státu na osvobozeném území republiky, jistě mohl trpět a trpěl bohužel nedostatky, nicméně v porovnání s válečnými hrůzami nacistů, úroveň tohoto bezpráví takové intenzity jistě nedosahovala. Je pochopitelné, že každý válečný konflikt sebou nese vzájemnou nenávist zneprátených stran přetrvávající dlouhá léta. Jsem však názoru, že druhá

⁵² Např. vyhláška Ministerstva vnitra z 27. 12. 1945 č. 749/1946 Ú. 1. I. a vládní Směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti z 14. 5. 1946, vyhlášené výnosem Ministerstva vnitra 27. 5. 1946 pod č. B300/3825-46.

světová válka byla specifická. Nevídaná je z mého pohledu systematičnost a důslednost s jakou nacistický režim přistupoval k plnění svých vytyčených cílů, zejména definitivní fyzické likvidaci celého židovského národa a připravovaný exodus Slovanů. Z paměti jistě nelze vymazat ani brutální zásah okupantů proti vysokoškolským studentům v roce 1939, následné uzavření českých vysokých škol a pracovní nasazení studentů na otrocké práce v Německu.

Případy různých nespravedlností a bezpráví, které postihly příslušníky německé, či maďarské menšiny, nikdo nezpochybnuje. Není však pravda, že československé státní orgány proti těmto excesům nebojovaly. Naopak již v červnu roku 1945 vydala vláda prohlášení, v němž byly určeny osoby vyňaté z opatření proti Němcům⁵³. Navíc bylo přikázáno národním výborům, správním komisím i bezpečnostním orgánům, chránit tyto osoby i jejich majetek. Zvláštním dekretem prezidenta republiky č. 38/1945 Sb., o přísném potrestání drancování, byl tento majetek rovněž chráněn. Za uvedený zločin hrozil trest těžkého žaláře na 5 – 10 let nebo na 10 – 20 let, a když došlo zároveň ke zneužití svěřené veřejné funkce, bylo přípustné uložení doživotního trestu.

Jádrem konfiskačních dekretů tvoří tři nejvýznamnější dekrety:

1. dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., z 19. května 1945, o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů,
2. Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., z 21. června 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa,
3. Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., z 25. října 1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy.

Uvedená trojice dekretů tvoří určitou kompaktní skupinu a jsou všechny založeny na zásadě etnické, tedy rozhodující je pro účely těchto dekretů německá národnost osoby, nikoliv její státní příslušnost.

K úpravě majetkových poměrů byly dále vydány dekrety č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu, českými,

⁵³Úřední list č. 21 z června 1945.

slovenskými a jinými slovanskými zemědělci, dekret č. 81/1945 Sb., o některých opatřeních v oboru spolkovém, a jiné.

6.2.1 Úprava v případě Němců pozbývajících státní občanství ČSR dle § 1 odst. 1 a 2 a § 5 ústavního dekretu č. 33/1945 Sb.

Do této kategorie osob patří jednak Němci původem, jimž zůstala jejich národnost zachována. Na majetek těchto osob se uvaluje národní správa dle dekretu č. 5/1945 Sb.

Dále sem patří osoby jiné než německé národnosti, které se v době zvýšeného ohrožení republiky buď přihlásily k německé národnosti, nebo žádaly o německou státní příslušnost. Jejich majetek postihovala konfiskace, v případě zemědělského majetku dle dekretu č. 12/1945 Sb., v případě jiného majetku dle dekretu č. 108/1945 Sb. V něm jsou též uvedeny předměty vyňaté z těchto opatření, které si mohou odsunované osoby vzít sebou v povolené váze.

Osoby rakouské státní příslušnosti do odsunu zařazeny nebyly, neboť se jich netýkal transfer, ale repatriace. Nemovitý majetek těchto osob podléhal okamžité konfiskaci pouze v případě zjištěné závadné činnosti osoby dle ustanovení § 1 odst. 1, 3. bod, nebo podle § 1 odst. 2,3 dekretu 108/45 Sb. Jinak tento majetek prozatím zůstával pod národní správou. Úlevy z movitého majetku při odchodu do Rakouska měly na stejné úrovni jako antifašisté, pokud nebyly tyto osoby členy NSDAP nebo jiných nacistických organizací, nijak se neprovinily proti ČSR a jejímu lidu. Zde je třeba zdůraznit, že tzv. přísliby domovského práva v Rakousku, ani potvrzení o podané žádosti o přiznání rakouského státního občanství, nelze uznat za doklad rakouského státního občanství.

6.2.2 Němci, kteří se v úředním hlášení v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Čechy nebo Slováky

Jedná se o případy osob, na něž se vztahuje ustanovení § 1 odst. 3 dekretu č. 33/45 Sb. Protože se tyto osoby považují za Čechy nebo Slováky a nikoli za Němce, ustanovení dekretu č. 108/45 Sb. se na ně nevztahuje.

Naproti tomu zemědělský majetek takových osob předmětem konfiskace být mohl. Důvodem byla úprava § 2, dekretu č. 12/45 Sb., která totiž odvozovala německou nebo maďarskou národnost osoby z objektivních okolností, jako je přihlášení se k ní při

jakémkoliv sčítání lidu od roku 1929 a dále členství v národních skupinách, útvarech či politických stranách, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.

6.2.3 Osoby německé národnosti, které vyhovovaly podmínkám § 2 dekretu č. 33/45 Sb.

Do této skupiny řadíme kromě osob, kterým se zachovává občanství ČSR dle § 2 dekretu o státním občanství, i antifašisty pojaté do zvláštních seznamů dle vládního usnesení z 15. února 1946, kteří měli být organizovaným odsunem přesídleni do jednotlivých pásem v Německu.

Také tyto osoby byly vyňaty z konfiskace majetku, a to ustanovením § 1 odst. 1, č. 2⁵⁴ dekretu 108/45 Sb. Konfiskace zemědělského majetku dle dekretu 12/45 Sb., však byla opět přípustná. A to když osoba nemohla prokázat, že se aktivně účastnila boje za zachování celistvosti a osvobození ČSR⁵⁵. Jaké konkrétní činnosti představovaly naplnění uvedené podmínky aktivního boje, specifikovalo ministerstvo zemědělství. Šlo o takovou činnost, z níž je naprosto evidentní, že se osoba německé národnosti, absolutně rozhodným a žádnou pochybnost nepřipouštějícím způsobem, postavila za věc Československé republiky a svým osobním nasazením k jejímu osvobození přispěla. Za takovou činnost se považuje pouze:

- soustavná a závažná činnost v podzemním odbojovém hnutí domácím či zahraničním odbojovém hnutí,
- účast na bojích ve vojenských útvarech československých zahraničních armád,
- účast na bojích československých partyzánů, a to buď jako partyzán nebo pomocník partyzánů, v tomto případě však pouze pokud tato pomocná činnost byla stejně nebezpečná a těžká jako činnost partyzánů
- sabotážní činnost vedoucí ke skutečným akcím.

6.2.4 Němci - nepostradatelní odborníci průmysloví, zemědělství aj., kteří byli ponecháni v Československu

Tito odborníci, stejně jako jejich rodinní příslušníci (svobodné děti, nerozvedené manželky nebo rodiče závislí na jejich zaopatření), byli vyloučeni z opatření ukládaných Němcům v oboru bytovém. Vedle části movitého majetku vyňatého

⁵⁴ této výjimky však nemohli užít říšskoněmečtí příslušníci, kteří nemohli naplnit podmínku zachování věrnosti k ČSR, protože nikdy dříve československými občany nebyli.

⁵⁵ výjimka z konfiskace upravena v § 1 odst. 2 dekretu č. 12/45 Sb.

z konfiskace dekretem č. 108/45 Sb., mohli užívat i obytné domky ve vlastním držení, a také osobní omezení v místě bydliště a pracoviště se jich nedotýkalo. Mzdové podmínky i potravinové přiděly měli tito na stejné úrovni jako ostatní české a slovenské obyvatelstvo. Pracovní a mzdové podmínky těchto osob byly stanoveny ve vyhlášce ministerstva vnitra ze dne 8. března 1946, č. 749 Ú. 1.

6.2.5 Němci původem považující se před okupací za Čechy nebo Slováky, kteří se za okupace přihlásili k německé národnosti

Pouze okolnost, že taková osoba byla schopna prokázat, že k přihlášení se k německé národnosti byla donucena nátlakem, nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými, vedla k neposuzování této osoby jako Němce (úprava v § 1 odst. 4 dekretu 33/45 Sb.). Po případném vydání osvědčení o národní spolehlivosti, již postavení takových osob bylo stejné jako v případě osob české národnosti. Od toho se odvíjelo též další nakládání s jejich majetkem⁵⁶.

Přihlášení se k německé národnosti v době zvýšeného ohrožení republiky mělo též důsledky trestněprávní. Z pohledu retribučních dekretů (viz. výše) se jednalo o skutkovou podstatu trestného činu provinění proti národní cti a uvedené osoby byly pak stíhány trestní komisí okresního národního výboru.

6.2.6 Češi původem, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky přihlásili za Němce

I v tomto případě byla dána působnost ustanovení § 1 odst. 4, dekretu 33/45 Sb., ovšem pouze pokud byly tyto osoby schopné prokázat, že k uvedenému jednání byly donuceny nátlakem či okolnostmi zvláštního zřetele hodnými.

Po splnění podmínek ustanovení vylučuje považovat nadále tyto osoby za Němce nebo Maďary, z čehož vyplývá nemožnost uplatnění konfiskace majetku takových osob, zejména je vyloučena aplikace dekretu 108/45 Sb. Použitelnost § 2 dekretu 12/45 Sb., též předpokládá určité volní jednání, které je vyloučeno v případě, že bylo prokázáno působení nátlaku nebo jiných okolností na vůli této osoby.

Stíhání tzv. retribučních trestných činů těchto osob dle dekretu 138/1945 Sb. bylo však myslitelné.

⁵⁶ Směrnice č. A-4600-16/8-45.

V návaznosti na mezinárodněprávní závazky ČSR, bylo Ministerstvem vnitra opakovaně zdůrazňováno v prováděcích směrnicích i v jeho oběžníku, že odsun osob českého původu, je přísně zakázán. Podrobně upravil tuto problematiku oběžník ministerstva vnitra č. B-300/3961-46, ze dne 11. června 1946. Na zákaz odsunu těchto osob nemělo vliv ani nevydání osvědčení o národní spolehlivosti, ani zamítnutí žádosti o československé státní občanství. Oběžník obsahoval mimo jiné definici osob českého nebo slovenského původu. Rozuměly se jimi osoby pocházející z rodičů českých nebo slovenských, příp. ze smíšených manželství, byly vychovány česky nebo slovensky, mají českou nebo slovenskou mateřskou řeč, navštěvovaly české nebo slovenské školy, pokud to v místě jejich bydliště bylo možné a při sčítání lidu v roce 1930 se, pokud byly sčítány, hlásily k české nebo slovenské národnosti. Všechny tyto podmínky musely být splněny kumulativně, jinak nešlo o osobu českého či slovenského původu.

6.2.7 Smíšená manželství a společenství neoddaných osob

1. Smíšená manželství, tedy rodinné svazky, kde manželka byla české a muž německé národnosti nebo kde muž byl české a manželka německé národnosti

Tuto problematiku upravily zejména směrnice Ministerstva vnitra č. B-300/3825-46, o úlevách pro některé osoby německé národnosti. Jednalo se o nerozvedené a neovdovělé manžely žen české nebo slovenské národnosti, které jsou československými státními příslušnicemi, pokud sňatek byl uzavřen před 21. květnem 1938. A dále též nezletilé manželské děti takových žen, i když byl sňatek uzavřen po 21. květnu 1938.

V takových případech pak bylo umožněno nerušené užívání určitého majetku, který by jinak vzhledem k osobě vlastníka podléhal konfiskaci. Ohledně tohoto majetku bylo stanoveno, že se konfiskace zatím neprovádí, ovšem pod podmínkou, že se tyto osoby nedopustily individuálních trestných činů protistátních.

V případě spoluvlastnictví⁵⁷ takových osob přicházely v úvahu dvě varianty řešení. Jestliže spoluvlastnický podíl českého manžela činil alespoň polovinu majetku, zůstalo mu toto spoluvlastnictví zachováno. Pouze druhá polovina, příp. menší díl majetku, pak podléhal konfiskaci ve prospěch československého státu. V opačném případě, tedy pokud byl spoluvlastnický podíl německého manžela větší než polovina

⁵⁷ Výnos Ministerstva vnitra č. 1700-27/3-46-82-Vb/3, který se vztahoval i na ostatní případy, kdy majetek byl ve spoluvlastnictví osob postižených konfiskací i osob, jejichž majetek nebyl konfiskován, viz dále – bod 6.2.9 této práce.

celého majetku, pak podléhal konfiskaci tento majetek celý. Ostatním nezávadným spoluvlastníkům v tomto případě náležela náhrada poskytovaná Fondem národní obnovy.

2. Společenství neoddaných osob

Zde se jednalo o případy faktického spolužití neoddaných osob, z nichž byl jeden národnosti německé.

Pokud tyto svazky trvaly již z doby před vydáním výnosu ministerstva vnitra č. A-6410-11/7-45, o způsobilosti sňatku s cizími státními příslušníky, ze dne 2. října 1945, pak se na ně rovněž vztahovaly předpisy o smíšených manželstvích.

6.2.8 Obyvatelé Hlučínska

Území Hlučínska bylo v roce 1938 připojeno Německem k tzv. Staré Říši a všichni obyvatelé byli automaticky prohlášeni za říšské Němce německé národnosti. Také české školy byly hned zrušeny a mladí muži byli bez možnosti osvobození povoláni do německé branné moci. Tito občané byli tedy okupantskými úřady prohlášeni za Němce bez vlastního přičinění na rozdíl od ostatního okupovaného pohraničí (tzv. Sudety), kde byly některé české školy zachovány a též ti, kteří prohlásili, že jsou Češi, nemuseli rukovat do německé branné moci.

Z uvedených důvodů byli tito obyvatelé vyloučeni z působnosti ustanovení § 1 odst. 4 dekretu č. 33/45 Sb. Pokud se nedopustili individuálních trestných činů proti Československé republice a bylo jim vydáno osvědčení o národní spolehlivosti, pak jejich postavení, včetně jejich majetkových poměrů, bylo rovnocenné s osobami české národnosti⁵⁸.

6.2.9 Majetek Německého státu, německé a maďarské strany, německých a maďarských právnických osob

Konfiskace tohoto majetku byla upravena v § 1 odst. 1, č. 1, a v odst. 2 a 3 dekretu č. 108/45 Sb. a podrobněji též ve výnosu ministerstva vnitra č. 1700-27/3-46-82-Vb/3, ze dne 31. března 1946.

Dle těchto ustanovení podléhal konfiskaci bez náhrady majetek, který byl ke dni faktického skončení okupace nebo později, ve vlastnictví Německé říše, Království maďarského, veřejnoprávních korporací, NSDAP, maďarských politických stran a

⁵⁸ Směrnice č. A-4600-16/8-45.

jiných útvarů, organizací, podniků, zařízení, osobních sdružení, fondů a dalších německých a maďarských právnických osob.

Stejný osud postihl i majetek náležející po 29. září 1938 uvedeným subjektům, i když ke dni faktického skončení okupace byl ve vlastnictví osob, jejichž majetek konfiskaci nepodléhal.

Také majetek ostatních právnických osob mohl být předmětem konfiskace. Předpokladem bylo vyvíjení různých protistátních činností, tedy činnosti směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, bezpečnosti Československé republiky apod., statutárním orgánem právnické osoby. Ovšem jen pokud fyzické osoby účastníci se na jejich kapitálu, nesly podíl viny na postupu statutárního orgánu zastupujícího právnickou osobu nebo pokud zanedbaly přiměřenou opatrnost při jeho volbě a dozoru na něj.

Poměrná náhrada náležela dle ustanovení § 2 odst. 4 dekretu č. 108/45 Sb., fyzickým osobám účastnícím se na kapitálu právnické osoby, jen jestliže majetek těchto fyzických osob nepodléhal konfiskaci dle tohoto dekretu. Pokud jde o případy spoluvlastnictví majetku, který podléhal konfiskaci, jak osobami postiženými konfiskací, tak osobami jichž se konfiskace nedotýkala, úprava včetně náhrad byla stejná jako v případech smíšených manželství, jak jsem již uvedla výše.⁵⁹

7. TAKZVANÉ RESTITUČNÍ ZÁKONY PO ROCE 1989 A JEJICH DŮSLEDKY PRO ČR

Po roce 1989 logicky byly hledány cesty k nápravě pochybení a škod majetkové i lidské povahy. Po roce 1989 již nemohly správní orgány ani soudy právní účinky jednotlivých dekretů ani rozhodnutí podle nich vydaná přezkoumávat, protože omezující lhůty, stanovené v zájmu právní jistoty, byly již dávno překročeny. V rámci přezkoumání rozhodnutí mimo odvolací řízení nemůže být rozhodnutí zrušeno nebo změněno po uplynutí tří let od právní moci napadeného rozhodnutí a stejná lhůta platí i pro povolení nebo nařízení obnovy správního řízení (§ 68 odst. 1 a § 63 odst. 3 zákona č. 71/1967 Sb. – platil do 31.12.2004). Protest prokurátora nemohl být podán po uplynutí pěti let od právní moci rozhodnutí (§ 15 odst. 9 zákona č. 60/1965 Sb., o

⁵⁹ Viz. bod 6.2.7 této práce.

prokuratuře, ve znění pozdějších předpisů, zákon sám i prokuratura byly zrušeny od 1.1.1994). Po zrušení nejvyššího správního soudu v roce 1952 nebyla v těchto věcech soudní ochrana poskytnuta a vzhledem k přechodným ustanovením zákona č. 519/1991 Sb., kterým bylo obecné správní soudnictví opět od 1.1.1992 zavedeno, nebyla možná ani za tohoto nového stavu, i když např. proti konfiskačním rozhodnutím podle dekretu č. 108/1945 Sb. byla podána stížnost k tehdejšímu Nejvyšším správnímu soudu, o níž tento soud vůbec nerozhodl (viz. Rozhodnutí Vrchního soudu v Praze publikovaná pod č. 23 Sbírky soudních rozhodnutí ve věcech správních v časopise Správní právo č. 1/1994 a pod č. 54/1995 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek ve věcech občanskoprávních, obchodních a správních). Ústavní stížnost k Ústavnímu soudu ČR lze podat jen proti zásahům orgánů veřejné moci, k nimž došlo od 1.1.1993 (§ 146 zákona č.182/1993 Sb., výjimka podle § 145 zákona se týkala jen zásahů, k nimž došlo v roce 1992).

Federální shromáždění přijalo zákonné úpravy sledující částečnou nápravu majetkových křivd způsobených občanům v období minulého režimu od 25.2.1948 do 1.1.1990 (zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku). Období let 1948 až 1989 bylo označeno jako doba nesvobody, v níž komunistický režim porušoval lidská práva i své vlastní zákony (zákon č. 480/1991 Sb.). Stejným výrazem „doba nesvobody“ bylo právními předpisy z let 1944 a 1945 označeno období od 30.9.1939 do 4.5.1945, kdy byl československý lid zbaven svobody především zásahem vnějšího nepřítele.

Ústavní soud vyslovil, že je věcí suverénního rozhodnutí státu, zda přistoupí k restitucím, a pokud tak učiní, v jakém rozsahu budou majetkové křivdy odčiňovány. Stanovení počátku rozhodného období datem 25.2.1948 se opírá o rozumné a objektivní důvody, když zákonodárce byl nucen jasně vymezit časovou hranici, za kterou již v zásadě nelze jít bez nebezpečí dalšího řetězení odškodnění až do doby předmnichovské republiky či ještě dále (nále z 25.3.1998 publikovaný pod č.41/1998 Sbírky nálezů a usnesení ÚS, sv. 10). Před toto tzv. rozhodné období zejména také vůči uplatnění konfiskačních dekretů č. 12 a 108/1945 Sb., zasahují tyto restituční zákony jen v těchto směrech :

a) pokud byla správní rozhodnutí, např. deklaratorní rozhodnutí, týkající se uplatnění konfiskačních dekretů, vydána v rozhodném období, mohl proti nim do 31.12.1993 podat prokurátor protest, jestliže byla vydána v rozporu se zákony a jinými právními předpisy a směřovala k politické perzekuci nebo ke zvýhodnění z politických důvodů (§ 31 zákona č. 87/1991 Sb.),

b) Ústavní soud ČR přijal výklad, užívaný postupně i obecnými soudy, že soudy jsou oprávněny a povinny zkoumat, zda deklaratorní rozhodnutí správních orgánů o uplatnění dekretu č. 108/1945 Sb., vydaná teprve v rozhodném období, nejsou výsledkem protiprávního postupu vyjadřujícího politickou perzekuci nebo porušujícího obecně uznávaná lidská práva a svobody; pokud by tomu tak bylo, platila by podle § 6 odst. 2 zákona č. 87/1991 Sb. povinnost věc vydat, i když formálně přešlo vlastnické právo na stát již před rozhodným obdobím, totiž dnem, kdy uvedený dekret nabyl účinnosti (nález z 22.6.1995, publikovaný pod č. 36/1995 Sbírkou nálezů a usnesení ÚS, sv. 3, podobně nález z 31.8.1998 publikovaný pod č. 91/1998 této Sbírkou, sv. 11),

c) Zákonem č. 93/1992 Sb. bylo do zákona č. 229/1991 Sb. včleněno nové ustanovení § 7 odst. 2, jímž byla Česká národní rada zmocněna, aby zákonem upravila restituci majetku československých občanů trvale žijících na území České republiky, kteří ztratili majetek podle dekretů č. 12 nebo 108/1945 Sb., neprovinili se proti československému státu a nabyli zpět občanství podle taxativně vyjmenovaných předpisů. Tato právní úprava byla provedena zákonem ČNR č. 243/1992 Sb.. Smyslem tohoto řešení bylo vrátit konfiskovaný majetek osobám německé národnosti, které neprokázaly důvody vylučující použití konfiskačních dekretů a které podle dekretu č. 33/1945 Sb. ztratily československé státní občanství, nadále však trvale žily na území České republiky a československé občanství znovu nabyly. Podmínka vyžadující, aby šlo o občany trvale žijící na území České republiky, byla později jako protiústavní zrušena (nález ústavního soudu z 13.12.1995, publikovaný pod č. 29/1996 Sb.) a oba zákony byly v tomto směru upraveny zákonem č. 30/1996 Sb. Tím byl podstatnou měrou modifikován účel sledovaný tímto zákonem a celá filosofie tohoto zákona. Vyvolána tím pak byla celá řada sporů o to, že určitá osoba je občanem České republiky, resp. nabyla či měla zachováno české (československé) občanství podle některého z ustanovení uvedených v novele zákona o půdě.

Ústavní soud se konfiskačními dekrety vícekrát zabýval na základě ústavních stížností, podaných proti soudním rozhodnutím, jimiž restitučním požadavkům nebylo vyhověno. Přitom vycházel z názoru, že v těchto případech nejde o základní lidské právo formulované v čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (každý má právo vlastnit majetek), jehož podstata spočívá v zákazu, aby někdo byl z práva na vlastnictví vylučován. Při restituci se oprávněná osoba stává vlastníkem až uzavřením dohody nebo právní mocí soudního rozsudku, jde tedy o pouhý spor o vlastnictví, které dosud nevzniklo (nález ÚS z 1. 2. 1994, publikovaný pod č. 5/1994 Sbírky nálezů a usnesení ÚS, sv. 1).

V několika případech ÚS ústavní stížnost zamítl, když dospěl např. k závěru, že

- majetek byl podle dekretu č. 108/1945 Sb. konfiskován osobám německé národnosti, které jej nabyly v roce 1941, takže se na tento případ zákon č. 87/1991 Sb. vůbec nevztahuje (nález z 23. 2. 1994, publikovaný pod č. 8/1994 Sbírky nálezů a usnesení ÚS sv. 1, § 1 odst. 5 zákona č. 87/1991 Sb. – tohoto zákona nelze použít pro případy, kdy byl majetek získán v době nesvobody osobami státně nespolehlivými nebo v důsledku rasové perzekuce),

- deklaratorní rozhodnutí o uplatnění dekretů č. 12 nebo 108/1945 Sb. byla vydána ještě před počátkem rozhodného období vůči osobám německé národnosti a soudy v restitučním řízení ústavně zaručená procesní práva stěžovatelů neporušily (nález z 26. 4. 1995, publikovaný pod č. 22/1995 Sbírky nálezů a usnesení ÚS sv. 3 a nález z 20. 9. 1995, publikovaný ve stejné sbírce pod č. 51/1995 sv. 4),

- deklaratorní rozhodnutí o uplatnění dekretu č. 108/1945 Sb. sice bylo vydáno v rozhodném období, týkalo se však osoby německé národnosti a důvody pro výjimku z uplatnění dekretu prokázány nebyly (nález z 30. 11. 1995, publikovaný pod č. 77/1995 Sbírky nálezů a usnesení ÚS sv. 4).

Pokud jde o podání návrhu na zrušení některého z dekretů prezidenta republiky z důvodu jeho rozporu s platným ústavním zákonem nebo mezinárodní smlouvou ve smyslu čl. 10 Ústavy, lze z vydaných nálezů Ústavního soudu dovozovat, že takový návrh podaly pouze fyzické osoby spolu s ústavní stížností. Návrh se týkal dekretu č. 108/1945 Sb. a plénum ÚS o něm rozhodlo nálezem ze dne 8. 3. 1995, publikovaným pod č. 55/1995 Sb.

Navrhovatel tvrdil, že dr. Beneš nebyl v době, kde dekrety vydával, vůbec prezidentem republiky; i kdyby jím však byl, nebyl by podle ústavní listiny z roku 1920 oprávněn vydávat akty s mocí zákona. Pokud tak činil, jde o akty od samého počátku nulitní a za takový má Ústavní soud uvedený dekret prohlásit. Kdyby se Ústavní soud navzdory právním zásadám civilizovaných společností Evropy domníval, že šlo o právní akt či dokonce o zákon, má jej alespoň zrušit.

Ústavní soud návrh zamítl z těchto důvodů :

- uvedl, že dekrety prezidenta republiky byly výrazem legální československé zákonodárné moci a bylo jimi dovršeno úsilí národů Československa za obnovu ústavního a právního řádu republiky. Uvedl, že je zcela absurdní dovolávat se ústavní listiny z roku 1920 pro dobu, kdy československý stát byl zprvu násilně okleštěn a později zcela okupován a kdy postupně ztrácel svou politickou reprezentaci, protože ve svých důsledcích by to znamenalo odepřít porobenému národu jeho přirozené právo na boj proti okupujícímu agresorovi, včetně branného odporu.

- k dovolávání se právních zásad civilizovaných společností Evropy Ústavní soud konstatoval, že „řád minulosti nemůže být postaven před soud řádu přítomnosti, jenž je již poučen dalšími zkušenostmi, z těchto zkušeností čerpá a na mnohé jevy pohlíží a hodnotí je s časovým odstupem. Konfikace majetku podle uvedeného dekretu nebyla trestem ani nevycházela z presumpce viny, nýbrž z vyvratitelné domněnky odpovědnosti. Na dekret nelze pohlížet jako na jakousi genocidní normu, neboť byl namířen proti těm, kteří svým chováním, ať již mělo jakékoli formy, podporovali nacistický stát. Práva někdejších občanů Československa bylo nutno po ukončení nacistické okupace omezit ne proto, že zastávali odlišné postoje, ale z toho důvodu, že tyto jejich postoje byly v celkovém kontextu nepřátelské vůči samé podstatě demokracie a jejímu hodnotovému řádu a ve svých důsledcích představovaly podporu útočné válce.“

- dekret byl v době jeho vydání nejen legálním, ale i legitimním aktem. V bezprostředně poválečné době splnil svůj účel a po dobu několika desetiletí již nezakládá právní vztahy a proto by zkoumání jeho souladu s nyní platnými ústavními

zákony a mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy dnes již postrádalo jakoukoli právní funkci.

Ústavní soud tedy zkoumal uvedený dekret jen z hlediska stavu v době jeho vydání. Právní účinky uvedeného dekretu a obdobně i ostatních prezidentských dekretů byly vázány k určitému dni roku 1945 a po uplynutí tohoto dne již k novým zásahům do práv osob již docházet nemohlo a nemůže. Podle názoru dr. Mikuleho k uvedené problematice cituji „ Jestliže tedy snad některá ustanovení dekretů pozbyla své účinnosti pro rozpor s Listinou, Česká republika je recipovala do svého právního řádu dnem 1.1.1993 v tomto právním stavu, tedy jako ustanovení formálně platná, avšak neúčinná. Ani státní orgány České republiky by podle nich nemohly postupovat. Ústavní soud by mohl některý dekret nebo jeho jednotlivá ustanovení zbavit platnosti tím, že by je zrušil, což by mohl učinit i v případě, že již ke dni 31. 12. 1991 pozbyly účinnosti. Takový nálezn by se stal vykonatelným dnem jeho vyhlášení ve Sbírce zákonů, pokud by Ústavní soud nestanovil, že vykonatelnost nastává dnem pozdějším. Na právních poměrech vzniklých uplatněním dekretu v době před jeho zrušením by se však dnem zrušení dekretu prakticky nic nezměnilo, neboť zrušením právního předpisu nejsou dotčena pravomocná rozhodnutí, která byla na jeho základě vydána, ode dne zrušení však nelze povinnosti jimi uložené vynucovat a práva jimi poskytnutá vykonávat.“ Ve svých praktických důsledcích by to tedy znamenalo, že konfiskace majetku provedená dekrety č. 12/ a 108/1945 Sb. by ani zrušením uvedených dekretů Ústavním soudem nebyla nijak dotčena (správními rozhodnutími se pouze autoritativně zjišťovalo, zda ke konfiskaci přímo z dekretu došlo, šlo tedy o rozhodnutí deklaratorní povahy, jimiž se nové povinnosti neukládaly). Nelze pak ani vyloučit, že by uvedené dekrety zákonem zrušil Parlament České republiky. Nemohl by tak však učinit se zpětnými účinky (ex tunc), neboť takový postup by byl v rozporu s principem právní jistoty a ochrany důvěry občanů v právo a zákazem retroaktivity právních norem. Od provedení konfiskace pak bylo s tímto majetkem v dobré víře nakládáno a zrušením dekretů s účinky ex tunc by tak došlo k rozsáhlému narušení práv nabytých v dobré víře a tedy k jakési nové konfiskaci. Jedině by tedy mohlo dojít ke zrušení dekretů s účinky ex nunc, tedy ke dni, kdy by zrušující zákon nabyl účinnosti. Právní účinky dekretů by však zůstaly nedotčeny.

Je třeba se však zamyslet na tím, jak by tomu bylo v případě ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. Jak je to s „vyčerpáním se a zkonzumováním“ tohoto dekretu, je skutečně „vyhořelý a neúčinný“ a nelze podle něj již nyní rozhodovat? Zde je třeba připomenout náleží Ústavního soudu IV. ÚS 114/1996 ze dne 25. 9. 1997, podle kterého je třeba správní řízení zahájená podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. a dosud neskončená, dokončit, meritorně tudíž o těchto podáních rozhodnout. Tento názor Ústavního soudu pak vyvolal řadu správních řízení vedených Ministerstvem vnitra ve věci rozhodnutí o podání učiněného podle citovaného dekretu, kdy ve věci nebylo správní řízení pravomocně dokončeno.

Koncepce restitucí zvolená v letech 1990 až 1992 vycházela z uznání platnosti právních předpisů a právních aktů minulého režimu a současně z nutnosti nápravy alespoň některých křivd, které jimi byly způsobeny, s tím, že je třeba přihlížet i k právům těch, kteří mezitím majetku nabyli. Nešlo tedy o princip automatického obnovení vlastnických práv bez dalšího řízení.

Vymezením rozdílu mezi restitucí a vyvlastněním se zabýval Ústavní soud ve svém nálezu Pl. ÚS 16/93, ÚS sv. 1, náleží č. 25 (vyhlášen pod č. 131/1994)

- a) Restituce je odstraněním protiprávnosti při převodu vlastnictví, případně protiprávního zásahu do vlastnického práva, a to navrácením věci do původního právního vztahu s právními účinky ex tunc
- b) Vyvlastnění je nuceným odejmutím vlastnického práva ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu s právními účinky ex nunc
- c) Důvodem restituce je výlučně protiprávnost, zatímco důvodem vyvlastnění je veřejný zájem. Z požadavku náhrady, který je definičním znakem vyvlastnění, plyne, že důvodem vyvlastnění odstranění protiprávnosti být nemůže, protože poskytování náhrady vyvlastněnému, jehož právní pozice je spojena s protiprávností, by bylo absurdní
- d) Právní účinky restituce nastávají ex tunc, právní účinky vyvlastnění ex nunc. Restituce tudíž není nuceným odejmutím vlastnictví, nýbrž povinností obnovit původní právní stav. Zákonná restituce může však v ústavně odůvodněných případech vyloučit zpětné nároky oprávněných žádat vydání věci.

V souladu s tímto názorem pak ÚS v roce 1996 uvedl, že pro případy, kdy došlo k odnětí vlastnického práva podle předpisů o znárodnění z let 1945 až 1948

v rozhodném období (tedy až po 25. 2. 1948), aniž byla poskytnuta příslušná náhrada, vzniká oprávněným osobám nárok podle zvláštního zákona, a to přestože ke znárodnění docházelo ex lege. Prvkem protiprávnosti je zde skutečnost, že nebyla za vyvlastněný majetek poskytnuta náhrada a nikoli samotný akt znárodnění.

Zároveň Ústavní soud ve svém nálezu ÚS 154/95, ÚS sv. 5 nález č. 7 uvedl, že oba shora uvedené restituční zákony je třeba považovat za *leges speciales* k ostatním právním předpisům.

I když oba uvedené zákony vymezily okruh oprávněných osob poměrně široce a stejně tak i podmínky pro úspěšné uplatnění restituce, došlo po jejich přijetí k podání několika návrhů na zrušení některých podmínek uvedených v těchto zákonech. Jednalo se o podmínku trvalého pobytu na území České republiky a podmínku státního občanství. Podmínku trvalého pobytu na území České republiky Ústavní soud zrušil s odůvodněním, že čl. 11 odst. 2 Listiny neumožňuje rozlišovat mezi občany České republiky s trvalým pobytem na území České republiky a mimo toto území. Dále k této podmínce uvedl, že výraz trvalý pobyt je upraven v zákoně č. 135/1982 Sb., o hlášení a evidenci pobytu občanů, tedy v zákoně z oblasti veřejného práva, který má povahu toliko evidenční a policejní. Pojem „trvalého pobytu“, by proto neměl mít relevanci v normě, která upravuje soukromoprávní vztahy (Pl. ÚS 8/95, ÚS sv. 4, nález č. 83, vyhlášen pod č. 29/1996 Sb. a dále Pl. ÚS 3/94, ÚS sv. 1, nález č. 38, vyhlášen pod č. 164/1994 Sb.). Naopak, pokud jde o podmínku státního občanství České republiky, Ústavní soud uvedl, že čl. 11 odst. 2 Listiny je speciálním ustanovením k ústavnímu principu rovnosti všech subjektů ohledně nabývání a ochrany vlastnického práva a vytváří pro zákonodárce ústavní prostor omezení okruhu oprávněných osob v restitučním zákonodárství (Pl. ÚS 33/96, ÚS sv.8, nález č. 67, vyhlášen pod č. 185/1997 Sb.). K návrhu na posunutí resp. zrušení počáteční časové hranice pro vymezení rozhodného období, tedy období, kdy došlo k porušení práva, a které bylo v obou uvedených zákonech vymezeno shodně období od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990, tedy období nesvobody, Ústavní soud uvedl, že stanovení rozhodného období se opírá o rozumné a objektivní důvody, když zákonodárce byl nucen jasně vymezit časovou hranici, za kterou již v zásadě nelze jít bez nebezpečí dalšího řetězení odškodnění až do doby předmnichovské republiky či ještě dále (Pl. ÚS 45/97, ÚS sv. 10, nález č. 41, vyhlášen pod č. 79/1998 Sb.).

Oba restituční zákony pak vymezily okruh oprávněných osob a stanovily, že povinnými osobami jsou stát nebo právnické osoby (s výjimkou vyjmenovaných subjektů) a v určitých případech i osoby fyzické. Oprávněná osoba vyzve povinnou osobu ve stanovené lhůtě k vydání věci, pokud povinná osoba nevyhověla výzvě k vydání věci, mohla oprávněná osoba uplatnit své nároky u soudu (zákon č. 87/1991 Sb.). V případě zákona č. 229/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů pak oprávněná osoba nárok uplatňovala u pozemkového úřadu a zároveň vyzvala povinnou osobu k vydání nemovitosti. Dohoda o vydání nemovitosti uzavřená mezi povinnou a oprávněnou osobou podléhala schválení pozemkovým úřadem formou rozhodnutí vydaného ve správním řízení. Pokud však vydal pozemkový úřad ve věci zamítavé rozhodnutí, tj. neschválil dohodu uzavřenou mezi oprávněnou a povinnou osobou, mohl se účastník řízení obrátit na soud s návrhem na přezkoumání rozhodnutí pozemkového úřadu, Pokud dohodu neschválil ani soud, vrátil věc pozemkovému úřadu k rozhodnutí ve věci. Obdobně, pokud se oprávněná a povinná osoba nedohodly na vydání nemovitosti, rozhodoval o vlastnictví oprávněné osoby k nemovitosti pozemkový úřad, když proti jeho rozhodnutí bylo možné podat opravný prostředek k soudu. Zde je třeba se zamyslet nad tím, nakolik mohla povinná osoba (právnická osoba), která byla oprávněnou osobou vyzvána k uzavření dohody o vydání nemovitosti, objektivně a v souladu s právem posoudit, zda zde skutečně jsou naplněny důvody uvedené v citovaném zákoně k vydání nemovitosti. Jak bylo uvedeno výše, citovaný zákon byl novelizován zákonem ČNR č. 243/1992 Sb., který rozšířil okruh oprávněných osob i o ty státní občany České republiky, kteří ztratili majetek podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, nebo č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fonděch národní obnovy, pokud se neprovinili proti československému státu a zároveň nabyli zpět československé občanství podle zákona

- č. 245/1948 Sb., o státním občanství osob maďarské národnosti
- č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství
- č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československého státního občanství, pokud se tak nestalo již ústavním dekretem prezidenta republiky č.

33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské.

Dále musela oprávněná osoba splňovat podmínku, že československé státní občanství, které nabylo podle některého ze shora uvedených předpisů, do 1.1.1990 nepozbyla. Zákon pak nestanoví, jakými doklady je oprávněná osoba povinna svůj nárok prokázat. Jestliže se tedy spokojila povinná osoba i pozemkový úřad, který schvaloval dohodu o vydání věci, s důkazy předloženými oprávněnou osobou, aniž měl k dispozici aktuální osvědčení či potvrzení o státním občanství České republiky, resp. o způsobu nabytí či zachování československého občanství po roce 1945 a později (podle zákona č. 40/1993 Sb. či před 1.1.1993 podle zákona č. 39/1969 Sb.), mohlo dojít k neoprávněnému vydání nemovitostí dle citovaného zákona. Domnívám se, že posouzení, zda skutečně došlo k nabytí či zachování československého občanství podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb., je poměrně složitou právní otázkou včetně určitých úskalí spojených s časovým odstupem a tím i určitým mezerám v archivních podkladech k doložení potřebných skutečností. Nelze zároveň vyloučit i pochybnosti o věrohodnosti dokladů předkládaných oprávněnými osobami (viz. další část této práce). Nicméně, pokud tu existovala dohoda oprávněné a povinné osoby o vydání věci a pozemkový úřad dohodu schválil, došlo k přechodu vlastnických práv. Vzniká tak otázka, zda docházelo k vydání majetku jen ze zákonných důvodů a v kolika případech mohlo dojít k neoprávněnému vydání majetku na základě „dohody“, když ani pozemkové úřady nedisponovali úředníky, kteří by měli odpovídající znalosti v oblasti státního občanství.

Při přijetí zákona č. 229/1991 Sb. a jeho novely zákona č. 243/1992 Sb. nebyl nijak specifikován předmět restituce, který byl v zákonech vymezen jako obytné budovy a jiné stavby, patřící k původní zemědělské usedlosti. Za takové stavby se podle aplikační praxe považují i budovy zámků či hradů. S návrhy oprávněných osob na uzavření dohod o vrácení i těchto nemovitostí se uvedená problematika dostala i do pozornosti médií, a to zejména se žádostmi představitelů šlechtických rodů na vydání jejich rodových sídel (rod Colloredo-Mannsfeld, Salm-Reifferscheidt, Czernin, Kálnoky, Serényi, Des Fours Walderode, Thun-Hohenstein, Paar a nepochybně i dalších). V případě rodu Colloredo-Mannsfeld byla již úspěšně dokončena restituce majetku jednoho z příslušníků tohoto rodu Waikarda, který získal v restituci např. zámek Dobříš (obdobně úspěšně proběhla restituce zámku Bechyně uplatněná

příslušníkem rodu Paarů). Probíhají však naopak restituční řízení dalších příslušníků tohoto rodu a to Kristiny Colloredo-Mannsfeldové (zámek v Opočně), kde řízení probíhalo v několika kolech, kdy nejprve nebylo žalobám obecními soudy vyhověno, když posléze bylo Nejvyšším soudem v Brně vyhověno žalobě jmenované a věc byla vrácena prvoinstančnímu soudu a to však již na základě zákona č. 212/2000 Sb., kterým byl rozšířen okruh osob oprávněných k restituci majetku a to na osoby perzekuované z rasových důvodů. Obecné soudy pak věc znovu projednaly a žádosti jmenované vyhověly. Na základě ústavní stížnosti podané Národním památkovým ústavem pak Ústavní soud rozhodl o vrácení věci k nejnižšímu obecnému soudu k novému projednání. Zároveň vyslovil svůj právní názor, že v restitucích má jít toliko o zmírnění křivd, k nimž došlo v minulosti a základním předpokladem postupu podle zákona o půdě je, že majetek přešel na stát nebo jiné právnické osoby v době od 25. 2. 1948 do 1. 1. 1990. V tomto konkrétním případě však došlo k přechodu práv ještě před rozhodným obdobím. Ve věci pak bylo rozhodnuto ve prospěch České republiky a uvedená národní kulturní památka – zámek Opočno byla vrácena zpět státu. Nebylo tak dále řešeno, zda by otec jmenované splňoval podmínku „státoobčanskou“ nezbytnou pro úspěšné uplatnění restituce, když důvodem zamítnutí restitučního nároku byla právě ona nepřekročitelná a neprolomitelná hranice 25. února 1948, když ke konfiskaci majetku jmenovaného došlo ještě před tímto datem. Ústavní soud dále v odůvodnění svého nálezu uvedl, že si je vědom toho, že v některých případech docházelo v konfiskační a znárodňovací praxi československých úřadů a soudů v období od května 1945 do 25. února 1948 k pochybením a excesům, které v té době nebyly právním postupem napraveny, i když možnost právní obrany v zásadě existovala.

ZÁVĚR

Restituční zákonodárství si nekladlo za cíl odstranit všechny možné majetkové křivdy, ke kterým v poválečné době mohlo docházet. Demokratický zákonodárce po roce 1989 musel respektovat především časový faktor, tj. skutečnost, že po tak dlouhé době není náprava všech pochybení uskutečnitelná. Posuzovat platnost a účinky správních nebo jiných aktů, na jejichž základě docházelo k převodům vlastnictví, je po tak dlouhé době velmi obtížné až nemožné. Pokud pak šlo o „státoobčanskou“

podmínku, přiklonily se soudy ve svých rozhodnutích (včetně názoru vysloveného Ústavním soudem) k tomu, že při rozhodování ve věcech státního občanství je nezbytné vycházet z dobové judikatury, byť její pohled na projednávané věci byl z dnešního úhlu pohledu poněkud striktní (k tomu podrobně u bodu 7 této práce). Obecně lze konstatovat, že v uvedených řízeních se nemohlo a nemůže jednat o jakýsi soud přítomnosti nad minulostí. Zároveň je třeba upozornit na neúplnost archivních podkladů, resp. spisového materiálu, které sloužily jako podklad pro vydání správních aktů (deklaratorních nebo konstitutivních) na úseku státního občanství a nelze tak ověřit, na základě jakých důkazů, v rozhodné době jinak vyžadovaných, bylo rozhodováno a zda byly dodrženy postupy stanovené pro vyřizování podání učiněných podle ústavního dekretu č. 33/1945 Sb. dobovými prováděcími předpisy (oběžníky).

Restituční předpisy tvoří komplex a je třeba na ně pohlížet v jejich vzájemné souvislosti a s přihlédnutím na cíl (záměr), který zákonodárce jejich přijetím sledoval a to zmírnění některých majetkových křivd nastalých v rozhodném období. V preambuli k zákonu o mimosoudních rehabilitacích je pak jasně vyjádřena zásada vyloučení nápravy majetkových křivd „z období ještě vzdálenějších, včetně křivd na občanech německé a maďarské národnosti“. Je tedy zcela zřejmé, že cílem nebyla náprava všech křivd, ke kterým v majetkové oblasti došlo. Na druhé straně mělo dojít k nastolení právní jistoty ve vlastnických vztazích, neboť takový požadavek je nezbytný pro další existenci České republiky jako právního státu, jehož základním principem je zásada právní jistoty. Zásada právní jistoty pak Českou republiku zavazuje i z hlediska závazků přijatých při vstupu do Evropské unie.

I kdy opakovaně byla deklarována tzv. restituční tečka, řada restitučních sporů nebyla dosud ukončena a koneckonců v loňském roce byl přijat další zákon, který se zabývá odškodněním, byť nejde o restituci ve vlastním slova smyslu (zákon č. 212//2009 Sb., kterým se zmírňují majetkové křivdy občanům České republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi v souvislosti s jejím smluvním postoupením Svazu sovětských socialistických republik). Skončeno tak stále není řízení, které se týká restituce majetku rodiny Salm-Reifferscheidt, Herberstein, Kálnoky a nepochybně i dalších. Příslušníci těchto rodů v České republice nežili a opustili ji zpravidla ještě před 25. únorem 1948. O státní občanství České republiky se začali zajímat až v okamžiku, když zjistili, že právě státní občanství České republiky je

nezbytnou podmínkou pro případný úspěch v restitučním řízení. O jejich hlubším vztahu k České republice však lze mít pochybnosti. Není tak naplněn jeden ze znaků státního občanství, tedy existence opravdového a skutečného pouta mezi fyzickou osobou a státem (genuine link). Domnívám se proto, že pokud měl zákonodárce v úmyslu odstranit (zmírnit) bezpráví, ke kterému v minulosti došlo, pak měl umožnit restituci pro všechny osoby (jejich potomky), kterým byl majetek konfiskován. Jestliže však takový záměr nesledoval, měl podmínky pro restituci lépe specifikovat, včetně procesního postupu při vydání majetku, aby se zamezilo možnému korupčnímu jednání. Koneckonců jsou známy i případy, kdy byl vydán majetek, který byl konfiskován jako majetek kolaboranta a zrádce českého národa, který však splňoval zákonnou podmínku, že nabyt zpět čs. státní občanství podle zákona č. 34/1953 Sb., neboť k datu nabytí účinnosti tohoto zákona, tj. 8.5.1953 měl trvalý pobyt na území České republiky, protože dosud vykonával trest odnětí svobody, který mu byl uložen za závažná provinění, kterých se dopustil v době okupace Československa Německem.

Chápu, že nově vzniklá československá/česká demokracie po roce 1989 hledala cesty k nápravě bezpráví, ke kterému došlo v období nesvobody, a pod tlakem veřejnosti byla právní úprava v oblasti restitucí přijímána ve velmi krátkých lhůtách, někdy bez dostatečné časové i obsahové diskuse k této problematice. Až problémy, které vznikly při aplikační praxi, pak vedly jednak k poměrně rozsáhlé judikatuře, jak je uvedena výše a dále i novelizaci restitučních předpisů.

Ústavní soud se pak konečně musel zabývat i otázkou, zda se lze domáhat ochrany vlastnického práva, k jehož zániku došlo před rozhodným obdobím tedy před 25. únorem 1948, cestou obecných právních předpisů tedy žalobou na určení vlastnického práva k nemovitostem. Ústavní soud, který se uvedenou otázkou zabýval z podnětu stěžovatele Františka O.K., zastoupeného Mgr. J.Č., upozornil na ne zcela jednotnou judikaturu obecných soudů včetně soudu Nejvyššího v této věci, kdy část judikatury užití vlastnických žalob domáhajících se určení vlastnictví k věcem přešlým na stát před rozhodným obdobím nepřipouští, část však zastává názor, že tuto možnost připustit lze a tento rozpor v judikatuře nebyl vyřešen. Ústavní soud tak na otázku, zda je možné domáhat se ochrany vlastnického práva, k jehož zániku došlo před 25.2.1948, prostřednictvím zpochybnění právních skutečností, na základě nichž k takovému zániku došlo, a tedy nikoli způsoby stanovenými restitučními předpisy, nýbrž za použití

obecných občanskoprávních institutů (tedy žaloby na určení práva, jakož i žaloby na vyklizení a žaloby na vydání věci), odpověděl Ústavní soud záporně - sdělení Ústavního soudu vyhlášené ve Sbírce zákonů pod č.477/2005. V odůvodnění pak Ústavní soud mj. uvedl, že se ve svém stanovisku přiklonil ke stanovisku obecných soudů, tedy k vyjádření vztahů speciality restitučních předpisů k předpisům obecným (zejména občanskému zákoníku) v užším smyslu slova. S odvoláním na vlastní judikaturu pak uvedl, že Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Jedním ze základních pilířů právního státu je právní jistota. Pod tímto zorným úhlem pohledu musí být posuzovány spory o vlastnictví zejména tam, kde důvody k jeho zpochybnění se nenachází v současnosti, ale v událostech, které se staly před desítkami let. Vlastníci, kteří užívali předmět vlastnictví nerušeně 40 let, jsou náhle konfrontováni se situací, že jejich vlastnické právo je zpochybňováno na základě okolností, které nijak neovlivňovali a jejichž obsah ani nemohli znát. Naopak ze všech okolností, které jim byly známy, si mohli udělat jediný možný závěr, že svá práva nabyli v souladu s platnými zákony. Jejich dobrá víra, že právo nabyli od státu v souladu se zákonem, musí být chráněna. Nelze připustit takový výklad obecných předpisů, který by vedl k rozšíření majetkových restitucí nad rámec nároků vyplývajících z restitučních předpisů. Tento názor je také v souladu s Úmluvou o ochraně lidských práv a základních svobod a čl. 1 Protokolu č. 1 k této Úmluvě. Evropský soud pro lidská práva dal opakovaně najevo, a to i ve vztahu k České republice, že Úmluvou, resp. Protokolem k ní je chráněn majetek existující (existing possessions, biens actuels), nikoli očekávání, že bude uznáno přežití bývalého vlastnického práva, které je již dlouho nemožné účinně vykonávat. Výklad Evropského soudu pro lidská práva tak dává přednost zachování právní jistoty osob, kterým svědčí onen atribut existujícího majetku, a kterým lze přiznat legitimní očekávání, že tento stav bude zachován.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ:

- Weyr, F. Československé právo ústavní. Praha: Melantrich, 1937
- Peška, Z. Československá ústava a zákony s ní souvislé. Praha: 1935
- Slovník veřejného práva československého, Brno: 1929 - 1938
- Jech, K., Kaplan, K. Dekrety prezidenta republiky 1940 - 1945 Dokumenty, druhé vydání. Brno: Nakladatelství Doplněk a Ústav pro soudobé dějiny, 2002
- Kuklík, J. Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů, Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Praha: Linde Praha, a.s., 2002
- Pavlíček, V. O české státnosti, úvahy a polemiky 1/Český stát a Němci. Praha: Universita Karlova v Praze, Karolinum, 2004
- Pavlíček, V. a kolektiv. Ústavní právo a státověda, II. díl Ústavní právo České republiky, část 1. Praha: Linde Praha, a.s., 2008
- Jech K., Kuklík J.jr. Mikule V. Němci a Maďaři v dekretech prezidenta republiky, Studie a dokumenty 1940-1945, Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV, Doplněk, 2003
- Ondruš, R. Vybraná rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních (1918-1948). Praha: Linde Praha, a.s., 2001
- Verner, V. Státní občanství a domovské právo republiky Československé. Praha: Právnické vydavatelství JUDr. V. Tomsa, 1947
- Verner, V. Státní občanství podle ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945, č. 33 Sb. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946
- Fusek, J. Osvědčení o státní a národní spolehlivosti. Brno: Knihovna národních výborů, 1946
- Lukeš, Z., Šebestík, J. Přehled předpisů o Němcích a osobách považovaných za Němce. Praha: Ministerstvo vnitra II. odbor, 1946
- Berrová, P. Domovská příslušnost a další údaje zjišťované při censech v minulosti. Praha: Veřejná správa 16/2008
- Metodická pomůcka o postupu při zjišťování domovského práva a jeho vlivu na určování československého státního občanství. Praha, Ministerstvo vnitra, 1981 VS/3-50/4452/81
- Nakonečný, M. Český fašismus. Praha: Nakladatelství Vodnář, 2006
- Sládek, M. Němci v Čechách. Praha: Pragma Hodkovičky, 2002

Varvařovský, P., Gojová, J. Judikatura Ústavního soudu 1993 - 2003 (Výběr). Praha: ASPI Publishing s.r.o., 2004

Výroční zpráva za rok 2001, Státní památkový ústav v Pardubicích

Pokusy o restituci státního zámku Opočno po roce 1989, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Pardubicích, druhé doplněné vydání

Kolektiv autorů. Cui bono restituce II. Praha, 2007

Summary

The constitutional presidential decree no. 33/1945 Coll. and its meaning in the Czech republic law system.

My interest in this topic woke up many media cases involved aristocracy and major capital owners, who during the 2nd World War changed of the nationality and signed up for Germans, moreover participated in breaking down of Czechoslovakia. The aim of this thesis was trying to understand this period issue, with respect to historical and actual jurisprudence.

These presidential decrees has always represented a symbol of national pride and glory for me, however, the major part of community associated them solely with deportation German minorities from Czechoslovakia. The reason for pride is the highest moral and professional standard of the political representation, who was able to create and establish oneself as government recognized as representative of Czech nation by most other states. This government, working in exile (contemporary in England), was headed by the president, Edvard Beneš, well known and respected by the whole world. This political compilation prepared conditions of post-war situation and reconstruction in Czechoslovakia in many fields. It should be highlighted, that the transfer of German and Hungarian minorities was not only problem of Czechoslovakia, but it had been done as a result from decision taken by victorious powers on the post-war international conference in Postdam.

The thesis is composed of seven chapters.

The key concept of the Constitutional decree No. 33/1945 Coll., is the concept of citizenship, the status, rights and duties of a citizen. First of all, it is necessary to analyze the development and progress of this concept, to understand the importance of the decree and reasons for incorporation into domestic law.

Chapter one introduces the legal concept as itself and compares with perceiving of it at the beginning and in the end of 20th century. There is also the outline of specific nature of this legal institute, in respect of international law.

Chapter Two explains the origins and meaning of legal institute of „home right“ and its link to citizenship, because citizenship was tied up to a particular „home right“ of citizen.

Chapter Three depicts the development of the citizenship in Czechoslovakia in the first half of last century. Large group of Czechoslovak citizen have lost their citizenship in favor of Germany, and these acts of treason against Czechoslovakia, decree had to corrected.

Chapter Four, which is subdivided into three parts, shows the reasons for enactment of the decree and the chosen legal form of presentation. These reasons have been taken by the Minority Policy of Czechoslovakia after 1st World War, which I mention in part One of this chapter. Part Two focuses on the importance of the Institute of expatriation in legal system and the consequences of the absence of this institute. Part Three follows the development of further reflection on the status of national minorities in Europe, at national and international level.

Chapter five analyzes the structure of the decree and results for the citizenship of people. The decree confirmed the validity of naturalization acts of German Reich, as well as the loss of czechoslovak citizenship. Precondition for exempting persons from these measures were only maintaining loyalty to Czechoslovakia and to Czech nation.

Chapter Six gives an overview of other decrees, regulating other circumstances, in response to citizenship. Other decrees regulate the conditions of punishment for committing a war crime, prosecution of war criminals and collaborators. Other decrees fell into the sphere of economic rights of individuals and legal entities. Property that was confiscated, served to cover czechoslovak reparation claims against Germany, for damages caused by occupation and war.

Finally, chapter Seven, focuses on problems, that originate in the restitution legislation of the Czech Republic. In the 90th years of 20th century, the legislation has been adopted in order to alleviate some injustice, which may have occurred in several years that followed the war. Czech Republic admitted, subject to certain assumptions, the recovery of valuable property to its original owners. These conditions were particularly

conservation or recovery of Czechoslovak citizenship, of the original property owner. The restitution legislation follows the issue of restitution cases, employing fairly intensively our judicial system. Some of these Cases are not resolved today.

Klíčová slova:

Státní občanství – citizenship

Dekrety prezidenta republiky – presidential decrees

